

ЗА ЩО УСУНУЛИ ШЕЛЕСТА?

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНА БІБЛІОТЕКА

Ч. 13 (32)

ДОКУМЕНТИ Ч. 7

ЗА ЩО УСУНУЛИ ШЕЛЕСТА?

ДОКУМЕНТИ

diasporiana.org.ua

СУЧАСНІСТЬ 1973

WHY WAS SHELEST PURGED?

DOCUMENTS

SUCHASNIST 1973

ПЕРЕДМОВА

26 травня 1972 р. газета *Радянська Україна* повідомила, що попереднього дня відбулося засідання Центрального Комітету Комуністичної партії України, на якому звільнили від обов'язків першого секретаря ЦК КП України Петра Шелеста, вибравши на його місце Володимира Щербицького. У повідомленні сказано також, що Шелеста призначено заступником голови Ради міністрів СРСР у Москві.

Оскільки Шелеста звільнено напередодні приїзду до Києва президента США Р. Ніксона, в міжнародній пресі поширилася вістка, що Шелеста забрали з Києва тому, що він протиставився візиті Ніксона в СРСР та що, загалом, Шелест був за гострим курсом політики СРСР супроти Заходу. Рівночасно, однак, у самому Радянському Союзі і у світі витворилася думка, що справжня причина перенесення Шелеста до Москви така, що, на пості першого секретаря ЦК КП України, він часто чинив опір політиці централізації, зокрема в галузі економіки, і обмеження і так кущих прав України в рамках СРСР. Що саме це призвело до заслання Шелеста в Москву, а далі до його падіння, potwierдилось одинадцять місяців пізніше, коли в органі ЦК КП України, *Комуніст України*, за квітень 1973 р., появилася редакційна стаття "Про серйозні недоліки та помилки однієї книги". Стаття просто заатакувала Шелеста за його книжку

Україно наша радянська, що вийшла друком 1970 р. тиражем 100 тисяч прим. Автори статті критикували Шелеста головню за те, що він, мовляв, величав минуле українського народу, особливо Запорізьку Січ, що він не доцінив ваги приєднання України до Росії, і що на першому місці він ставив інтереси УРСР, а не цілого Радянського Союзу. Варто зазначити, що атака на Шелеста появилася яких три тижні перед тим, як його усунули з Політбюра ЦК КПРС і відставили на пенсію.

Після усунення Шелеста, тим більше після появи такої атаки на нього, його книжки не можна було купити: вона зникла з радянських книгарень. Читач статті в *Комуністі України* не міг порівняти того, що Шелест писав, з тим, в чому його обвинувачували, щоб у такий спосіб виробити власну думку про його провини. Поза межами СРСР теж не багато людей мали нагоду познайомитися з книжкою Шелеста, хоча виставлені йому закиди безперечно загострили інтерес до неї.

Тому наше видавництво вирішило передрукувати "Вступне слово" та перший розділ, "Сторінки історії", із книжки Шелеста. Ця вибірка, приблизно на 40 сторінок, дає уявлення про основні ідеї автора. До речі, на погляди, висловлені на цих сторінках, критики Шелеста спрямували головню атаку. У дальших частинах книжки, яка в цілому має 278 сторінок, Шелест розглядає становище в Україні під час Жовтневої революції, в міжвоєнний період, під час другої світової війни і після неї. Він також приділяє увагу поодиноким областям України, їх минулому і сучасному. Ці розповіді теж дуже цікаві, проте вибірка, яку ми тут даємо, вповні вистачає, щоб зрозуміти характер книжки Шелеста і оформити погляд на те, наскільки обвинувачення в його бік оправдані, а наскільки видумані і зумовлені намаганням російських великодержавників щораз більше закріпачувати Україну. Щоб читач мав уявлення і про характер атаки на Шелеста, ми передруковуємо в цілості статтю з *Комуніста України*. Ця лектура не менш повчальна, ніж книжка Шелеста. Обидва документи подаємо у фотографічних відбитках. Тому їхня мова, правопис і пагінація такі, як в оригіналах.

Рівночасно ми передруковуємо в перекладі на українську мову згадану в *Комуністі України* рецензію Олекси Носенка з російсько-мовного журналу *Радуга* за червень 1971 р., а також не згадані в *Комуністі України* схвальні рецензії на книжку Шелеста, що їх надрукували в газеті *Літературна Україна* за 12 і 30 березня 1971 р. Юрій Смолич, тодішній голова Правління Спілки письменників України та Василь Козаченко, якого в березні ц. р. вибрали на цей пост з титулом першого секретаря Правління СПУ. В статтях Смолича і Козаченка також зберігаємо правопис оригіналу.

Ми гадаємо, що усі документи служитимуть джерелами не тільки для пізнання сучасного становища в Україні, але й для вивчення її історії. У Радянському Союзі, як відомо, постійно переписують історію відповідно до найновіших напрямних ЦК чи, точніше, до інтересів його кожноточасних керівників, і газети, журнали та книжки минулих років часто попадають у закриті фонди. В цьому ми бачимо тривалу вартість цієї збірки.

15 травня 1973

Видавництво "Сучасність"

П. Ю. ШЕЛЕСТ

Україно
наша
Радянська

ВИДАВНИЦТВО
ПОЛІТИЧНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ
УКРАЇНИ
КИЇВ · 1970

ВСТУПНЕ СЛОВО

Кожний, хто живе на Радянській Україні, любить її, з гордістю говорить: «моя Україна», «наша Україна». І це цілком природно і закономірно. Тут ми народилися, вирости як громадяни, будівники комунізму. Але водночас ми кажемо: «наша Росія, Білорусія, Грузія, Латвія, всі союзні республіки». І це також природно і закономірно, бо вони є республіки-сестри єдиної сім'ї народів і своєю спільністю становлять могутній Радянський Союз.

Україна є складовою, невід'ємною частиною великого Радянського Союзу. В сім'ї радянських республік вона стала такою могутньою і високорозвинутою.

Робітничий клас нашої Вітчизни в союзі з біднішим селянством під керівництвом партії Леніна здійснив грандіозну за своїми масштабами і наслідками пролетарську революцію, яка відкрила нову, соціалістичну еру в історії не лише нашої Вітчизни, а й усього людства. Перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції стала поворотним пунктом в історичній долі народів Радянського Союзу, і зокрема українського народу.

Завдяки перемозі Великого Жовтня, ленінській національній політиці партії український народ вперше в своїй історії створив національну державу — Українську Радянську Соціалістичну Республіку, якій минуло вже більш як 50 років.

Нині Радянська Україна є могутньою індустріальною державою з високорозвинутим сільським господарством, передовою наукою і культурою.

Українська РСР займає значне місце в розвитку промисловості, сільського господарства, науки і культури Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Часто можна почути, що Україна — один з найбагатших і наймалювничіших куточків не лише нашої Вітчизни, а й земної кулі. Це справді так. Прекрасна і чарівна українська земля. Є на Україні дрімучі ліси і широкі, безкраї степи, квітучі сади, буйної зелені гаї і діброви, казково прекрасні швидкоплинні ріки, глибокі, тихі озера і приморські золоті пляжі, смарагдові луки і сонячні долини, високі полонини і захмарні гори. Славиться українська земля і багатствами своїх надр.

Свого часу Маркс і Енгельс писали, що історія природи і історія людей взаємно зумовлюють одна одну. Своєю працею людина перетворює природу, пристосовує її багатства і сили до своїх потреб. Природа каже людині: я царствую, а твоя справа дбати, щоб пізнати мене повніше, глибше і спрямувати свій розум, працю, свідомість на використання всіх безмежних моїх багатств і скарбів, бути моїм надійним другом, захисником і дбайливим господарем. Через суспільну працю і в процесі праці людина, суспільство розширюють, збагачують і урізноманітнюють свої взаємини з природою, все більше і глибше проникають в її таємниці, вдосконалюють і розвивають промисловість, сільське господарство, науку, техніку, культуру. Суспільна праця — перша головна умова всього людського життя, основа матеріальних і духовних багатств, творчості радянських людей.

Це їх невтомна праця, світлий розум, любов до Батьківщини, воля і сумлінність відчуваються на кожному кроці: і в гуркоті машин, і в високоякісній сталі, і в водоспадах електростанцій, і в шелесті колосистих нив, і в запашному та смачному українському хлібі, і в винаходах учених та інженерів, і в творчості майстрів слова, сцени, пензля та пісні, в небаченому злеті народного мистецтва.

Звідки ж береться у нашого народу така життєдайна сила?

Джерелом її для всіх народів нашої Вітчизни є перемога Великої Жовтневої соціалістичної революції, Радянська

влада, тріумф соціалізму, безсмертні ідеї марксизму-ленінізму, керівництво Комуністичної партії, створеної, вихованої і загартованої великим Леніним.

Величезна і неоціненна роль Володимира Ілліча Леніна в щасливій долі українського народу.

Протягом усього свого життя, творчості і боротьби В. І. Ленін дуже цікавився Україною, надавав великого значення боротьбі робітничого класу, трудового селянства, більшовицьких організацій України за повалення царизму, поміщиків і буржуазії, за здійснення пролетарської революції. На основі наукового узагальнення багатомісячної історії України В. І. Ленін обґрунтував головне і провідне в національному розвитку українського народу — це єдність і братерство його з російським народом, вірність пролетарському інтернаціоналізму.

У центрі Києва на перехресті двох головних вулиць — Бульвару Шевченка і Хрещатика — височить пам'ятник великому Леніну. На його постаменті викарбувані слова: «При єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна можлива, без такої єдності про неї не може бути й мови»¹.

Ці слова стали дороговказом для трудящих України.

Вірний цьому ленінському заповітові український народ на чолі з Компартією України — бойовим загonom КПРС, здобув те, чим він законно пишається, став таким великим і могутнім, яким він є тепер.

Ім'я Леніна для всіх нас є символом пролетарської революції, торжества соціалізму і прогресу, комуністичного перетворення світу. В історії людства В. І. Ленін — визнаний вождь мільйонів пригноблених усіх країн і континентів. З ним зв'язана нова епоха в житті людства.

У Зверненні міжнародної Нарadi комуністичних і робітничих партій у зв'язку з сторіччям з дня народження В. І. Леніна підкреслюється: «Ім'я Леніна стало символом перемоги Великого Жовтня, найбільших революційних звершень, які докорінно змінили соціальне обличчя світу, ознаменували поворот людства до соціалізму і комунізму»².

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 20, стор. 14.

² Документи міжнародної Нарadi комуністичних і робітничих партій, Політвидав України, 1969, стор. 45.

Ленін вийшов з народу і вірно служив йому. Ні з чим не зрівняний його гігантський розум, величезний геній і талант революціонера і організатора. В. І. Ленін — це людина неперевершеної мужності, великого держання, глибокої чесності і людяності.

Ілліч безмежно вірив у народ, у його революційні можливості. Силою свого генія він привів у дію таку величезну людську енергію, яка перетворила в життя найсміливіші передбачення кращих умів світу.

Ленін увійшов в історію насамперед як полум'яний борець за свободу і щастя трудящих. Боротись за свободу і щастя трудящих, писав Володимир Ілліч, це велика справа, за таку справу не шкода і все життя віддати. І справді, все його життя було віддане партії, трудовому народові, його перемозі.

Невтомна діяльність В. І. Леніна є втіленням органічної єдності революційної теорії і революційної практики. Його життя — це творення теорії, революційна дія, що не знає втоми, непримиренна ідейна і політична боротьба проти вогорів революції і соціалізму.

В. І. Ленін — організатор і вождь революційної марксистської партії, партії більшовиків, яка своєю діяльністю, боротьбою і перемогою відкрила людству не тільки теоретично, а й на практиці шлях до соціалізму і комунізму. Ленінська партія привела робітничий клас, усіх трудящих нашої країни до Великого Жовтня і встановлення диктатури пролетаріату. Вона повела нашу країну по шляху будівництва нового, небаченого в історії людства суспільного ладу — соціалізму.

Ленін був першим державним діячем, якого люди сприйняли і оцінили не тільки розумом, але й серцем і душею. Те, що зробив Ленін для людства, для кожної трудової людини, принесло йому справді всенародну славу і шану. Всі здобутки, всі досягнення українського народу нерозривно зв'язані з ім'ям великого Леніна.

Ленін і Україна. Ці два слова в нашій свідомості завжди стоять поруч. Ми вже давно пов'язуємо з великим ім'ям Леніна все найсвятіше і найдорожче в нашому житті, міряємо ленінською міркою масштаби наших звершень, намічаємо свої плани і зв'язуємо свої дії по Іллічу.

З перших днів своєї діяльності Ленін приділяв велику увагу Україні. Перші економічні праці, написані ним, значною мірою ґрунтуються на матеріалах України. Володимир Ілліч особливо цікавився питанням формування робітничого класу України, уважно вивчав кожний масовий виступ українського пролетаріату, відзначав великий розмах революційної боротьби робітників України за своє соціальне і національне визволення, наголошував на загальноросійському значенні цієї боротьби. Український народ пишається тією високою оцінкою, яку дав В. І. Ленін селянським рухам у Полтавській і Харківській губерніях у 1902 році, революційним виступам робітників Києва, Катеринослава, Харкова, Одеси в період революції 1905—1907 років.

В. І. Ленін рішуче виступав на захист розтоптаних царизмом національних прав українського народу: «...всякий демократ, не кажучи вже про марксиста, буде рішуче боротися проти нечуваного приниження українців і вимагати повної рівноправності їх»¹.

Ленін розробив теоретичні основи і практичні вимоги марксистської національної програми, яка передбачала право націй на самовизначення аж до відокремлення, повну рівноправність усіх націй і мов, інтернаціональну єдність і класову солідарність трудящих.

Боротьба за здійснення цієї програми ще до Жовтневої революції розширила і зміцнила ґрунт для найтіснішої єдності українського і російського народів, відкривала шлях для демократичного розв'язання національного питання в інтересах трудящих, в інтересах пролетарської революції і соціалізму.

В. І. Ленін завжди виступав як полум'яний інтернаціоналіст, непримиренний борець проти політики великодержавного шовінізму, розпалювання національної ворожнечі між трудящими Росії, проти партій, які цю політику підтримували. Він підкреслював, що одним з найважливіших завдань більшовицької партії є «...відсіч *всякому* націоналізмові, як грубому, насильственному, чорносотенному, так і найбільш витонченому...»².

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 20, стор. 13.

² Там же, стор. 262.

Не менш важливим завданням партії і робітничого класу Ленін вважав боротьбу проти національної обмеженості, замкнутості, проти націоналізму, який своєю тактикою роз'єднання і роздроблення *перетворює в ніщо* великий заповіт зближення і єднання пролетарів усіх націй, усіх рас, усіх мов¹. Аргументована, сповнена вбивчого сарказму, лєнінська критика викрила ідеологію українського буржуазного націоналізму, зрадливість ним інтересів українського народу, інтересів демократії і соціалізму.

В. І. Ленін неодноразово підкреслював, що перемога соціалізму і захист його — краший засіб боротьби за національні інтереси народів. Ставши правлячою, наша партія урочисто підтвердила непорушність своїх принципів у національному питанні і почала послідовно проводити їх у життя. В промові на першому Всеросійському з'їзді військового флоту 22 листопада (5 грудня) 1917 року В. І. Ленін говорив: «Ми скажемо українцям: як українці, ви можете влаштувати в себе життя, як ви хочете. Але ми простягнемо братерську руку українським робітникам і скажемо їм: разом з вами ми будемо боротись проти вашої і нашої буржуазії. Тільки соціалістичний союз трудящих усіх країн усуне всякий ґрунт для національного цькування і гризні»². У написаному В. І. Леніним 3 (16) грудня 1917 року «Маніфесті до українського народу з ультимативними вимогами до Української ради» підкреслювалось: «Все, щб стосується національних прав і національної незалежності українського народу, визнається нами, Радою Народних Комісарів, зараз же, без обмежень і безумовно»³.

Урочисте проголошення України республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів на I Всеукраїнському з'їзді Рад було дуже схвально зустрінуте В. І. Леніним.

У липні 1918 року на I з'їзді більшовицьких організацій України під безпосереднім керівництвом В. І. Леніна було створено КП(б)У — бойовий загін єдиної партії комуністів, авангард трудящих України у їх боротьбі за здійснення

¹ Див. В. І. Ленін, Твори, т. 6, стор. 461.

² В. І. Ленін, Твори, т. 26, стор. 305.

³ Там же, стор. 319.

програми і завдань партії. В. І. Ленін був ініціатором добровільного об'єднання радянських республік в Союз Радянських Соціалістичних Республік. Ідея утворення і саме утворення нового в історії типу багатонаціональної держави — неоціненний вклад у марксистську теорію національного питання і в революційну практику будівництва нового, соціалістичного ладу на засадах братерства, дружби і співробітництва народів, на засадах диктатури пролетаріату в інтересах здійснення спільної мети — перемоги і торжества соціалізму і комунізму. У великій роботі Леніна і партії по створенню Радянського Союзу певна частка плідних зусиль належить трудящим України і їх керівнику — Компартії України.

В. І. Ленін заповідав українському, російському й іншим народам нашої країни свято берегти і розвивати братерську дружбу, боротися проти найменших спроб порушити або затьмарити цю дружбу. У листі до робітників і селян України з приводу перемог над Денікіним Ленін з особливою силою підкреслював, що той, «хто порушує єдність і найтісніший союз великоруських і українських робітників і селян, той допомагає Колчакам, Денікіним, капіталістам-хижакам усіх країн»¹.

Тому наша партія завжди вела непримиренну боротьбу проти великодержавного шовінізму і місцевого націоналізму, які були і є найнебезпечнішими ворогами пролетарського інтернаціоналізму, єдності і братерства українського і російського народів, усіх радянських народів. Інтернаціоналізм, який заповідав нам Ілліч, залишається нездоланною силою і сьогодні. Хто виступає проти нього, той просто ворог соціалізму.

Беззавітне служіння справі, якій присвятив Ілліч усе своє життя, його людяність, простота і водночас його принциповість і непримиренність до ворогів не могли не викликати захоплення людей праці. Безмірно дорогим було і залишається ім'я Леніна для трудящих України. В численних листах, резолюціях зборів і конференцій, які в свій час надсилались Леніну, вони щиро, схвильовано звертаються до Ілліча, радяться з ним, ділять з ним і свої радощі, і свої печалі. Ці людські документи і сьогодні не можна читати

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 30, стор. 266.

без хвилювання. Безмежна народна любов до свого вождя, що сповнює їх, вражає, полонить душу і серце своєю щирістю, теплотою.

Влітку 1917 року контрреволюційна буржуазія та її агентура розгорнули безпрецедентну кампанію цькування більшовиків і їх вождя В. І. Леніна, звинувачуючи їх у шпигунстві на користь Німеччини. Могутньою хвилею протестів відповіли на цю наклепницьку кампанію трудящі України. У резолюції зборів робітників і солдатів м. Катеринослава говорилося: «Ми, солдати і робітники, зібравшись у Міському саду в кількості 4000 чол., протестуємо проти цькування, розпочатого буржуазією проти справжнього борця за визволення пролетаріату і всіх пригноблених верств людства, невтомного захисника Інтернаціоналу і послідовного революційного соціал-демократа товариша Леніна. Заявляємо, що всякому замахові на нього і революційну соціал-демократію завжди дамо належну відсіч в усякий час»¹.

У 1918 році вороги революції — есери вчинили замах на життя Володимира Ілліча. Він був поранений отруєними кулями. Це викликало бурю гніву трудящих. Полетіла в Москву телеграма і від першого полку Червоного козацтва України. «Ведучи збройну боротьбу з ворогами пролетаріату і селянської бідноти України, перший полк Червоного козацтва, який щодня дивиться в очі смерті, схвилюваний звісткою про замах на Вас... Ми певні в тому, що влада Рад робітничих та селянських депутатів витримає всі іспити, і хочемо бачити, щоб Ви, Володимир Ілліч, ще довго стояли на чолі робітничо-селянського уряду не тільки Росії, а й Радянської України»².

Сотні тисяч листів надходило з України з побажанням Іллічу найшвидшого одужання.

Найпалкішим бажанням і найзаповітнішою мрією українських трудящих було побачити Леніна на Україні. У 1921 році вони запросили Ілліча до Харкова на V Всеукраїнський з'їзд Рад. Перевантажений величезною роботою, Ленін не зміг приїхати на з'їзд, але відгукнувся на

запрошення теплим привітанням з'їздові. «Від усієї душі шлю привітання V Всеукраїнському з'їздові Рад,— писав він.— Висловлюю глибоку певність, що союз незможних селян і українських робітників укріпить Радянську Україну і зміцнить Українську республіку, всупереч усім перешкодам та підступам ворогів.

Прошу тов. Петровського передати мій жаль, що ніяк не можу прийняти пропозицію з'їзду і приїхати особисто. Сподіваюся все ж, що в недалекому майбутньому мені вдасться відвідати Радянську Україну. Бажаю з'їздові успіху в зміцненні влади робітників і селян і відбудові господарства.

Ваш Ленін»¹.

Затамувавши подих, слухали делегати з'їзду звернуті до них проникливі слова вождя. Бурею оплесків зустріли вони рішення про обрання В. І. Леніна членом Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету.

Чи може бути переконаливіше свідчення народного визнання і народної шани Іллічеві, ніж обрання його почесним залізничником, почесним слюсарем, почесним головою сільради?

Донецька губерньська комісія незможних селян видала В. І. Леніну грамоту про обрання його почесним незможником. Члени однієї з перших на Херсонщині комуни «Ехо» просили Володимира Ілліча: «зробити нам честь і не відмовлятися від членства в нашій комуні, щоб сама свідомість, що Ви є почесним членом нашої комуни, допомогла нам подолати ті труднощі по шляху до того світлого майбутнього, якому Ви, Володимир Ілліч, відаєте свої сили і свій розум»².

В. І. Леніну писали металісти і шахтарі, залізничники й будівельники, селяни-незможники і домашні господарки, лікарі і вчителі, студенти і вихованці дитячих будинків. Вони розповідали вождеві про своє життя і свою роботу, разом з ним раділи першим успіхам у господарському і культурному будівництві. В сотнях листів вони прагнуть порадувати Ілліча своїми трудовими здобутками. Залізничники Жмеринки шлють Леніну відновлені своїми руками

¹ В. І. Ленін і український народ. Збірник документів, Політвидав України, 1970, стор. 10.

² Там же, стор. 19.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 32, стор. 119.

² В. І. Ленін і український народ, стор. 424.

паровоз і 36 вагонів поїзда, який вони самі пустили під укіс у 1919 році під час наступу ворожих військ. Умільці Кічкаса прислали Леніну перший трактор, сконструйований власними руками. Київські телефоністи присвоїли Леніну звання почесного монтера і надіслали йому до дня народження подарунок — телефонний апарат. Робітники Баранівського фарфорового заводу вирішили присвоїти заводу ім'я В. І. Леніна. Всі робітники брали участь у виготовленні спеціального сервізу, який передав Іллічу один з найстаріших робітників заводу.

У кожному з листів — непохитна переконаність і незламна віра, захоплення життєвим подвигом Ілліча і готовність в усьому наслідувати його. «Ми, робітники-арсенальці, заявляємо, що завжди з тобою і керуємою тобою РКП»¹, — пишуть Леніну робітники київського «Арсеналу». «Веди нас до світлого майбутнього! Ми всі за тобою, як один»², — зверталися до Володимира Ілліча інженерно-технічні працівники Донецької залізниці. А робітники харківського заводу «Електросила» писали в жовтні 1922 року: «Під керівництвом Твоїм, досвідчений керманічу, наш корабель гордо плаватиме і вітрила його будуть маяти прапором грядущої перемоги для пролетаріату всього світу. Здоров'я Тобі, дорогий товаришу, на радість всесвітнього пролетаріату і для вщюї, безсилої злости буржуазії»³.

Усього лише через кілька років після революції так несподівано, так рано помер В. І. Ленін — вождь світового пролетаріату, творець партії комуністів. Невимовною тугою, тяжким болем відізналася звістка про його смерть в серцях мільйонів трудящих України. Ось адресована ЦК РКП(б) телеграма від робітників-металістів Донбасу: «60 тисяч робітників-металістів Донбасу, — говориться в ній, — шлють останній привіт своєму вождеві, борцеві світової революції Володимиру Іллічу Леніну.

Заповіти Ілліча завжди будуть живі серед металістів Донбасу, і наша робітнича сім'я ще одностайніше згуртується над могилою найвидатнішого вождя, організатора перемог робітничого класу.

¹ В. І. Ленін і український народ, стор. 387.

² Там же, стор. 370.

³ Там же, стор. 209.

Ілліч помер.

Хай живе Російська Комуністична партія!»¹.

Велика туга і невимовне горе виливаються з кожного рядка листа, який написали робітники Червоного цукрового заводу і селяни с. Червоного Андрушівського району Волинської губернії: «Смерть Ілліча, вождя раніше принижених, а сьогодні вільних громадян СРСР, ударила боляче нас усіх у серце, — писали вони. — Але ми твердо віримо, що його заповіти, як і пам'ять, не умруть у думках трудящого люду, а його слідами підуть ті, хто продовжить його справу, доведе народ до щастя і слави, де вічною зіркою сяятиме ім'я Леніна»².

Робітники і службовці заводу електрозв'язку м. Одеси, тяжко переживаючи втрату любимого вождя, писали: «...Ми ні на жодну мить не втрачаємо бадьорості і твердої впевненості, що заповіти нашого великого вчителя Ілліча ми зуміємо виконати.

В момент глибокої скорботи і цілковитого усвідомлення втрати незамінного вождя світового пролетаріату ми клянемося ще тісніше згуртуватися з Комуністичною партією для того, щоб прапор, піднятий товаришем Леніним, стійко і бадьоро тримати в своїх руках до остаточної перемоги над світовим капіталом.

Загальні збори просять губком перейменувати Пересипський райпартком на Ленінський, а також просять губпрофраду і губвиконком назвати завод електрозв'язку іменем товариша Леніна»³.

Нагненника революції і організатора нового життя — Ілліча не стало. Та Ленін вічно живий, він безсмертний. Він живе у серцях великого багатонаціонального радянського народу. Він з усіма своїми думками, ідеями, діями серед нас. Генеральний секретар Центрального Комітету КПРС Л. І. Брежнев говорив: «Прогресивне людство віддає данину найглибшої поваги Леніну як геніальному теоретикові, великому зодчому соціалізму. Разом з тим Володимир Ілліч Ленін дорогий і близький усім нам, буде дорогий і близький багатьом поколінням після нас і як людина — людина, що

¹ В. І. Ленін і український народ, стор. 532.

² Там же, стор. 515.

³ Там же, стор. 709.

була наділена найвищими якостями бійця-революціонера, людина кристальної чистоти, надзвичайної особистої чарівності».

Ідеї Леніна, його заповіти втілюються в життя діяльністю Комуністичної партії і всіх трудящих нашої країни. Продовжуючи справу Леніна, йдучи по накресленому ним шляху, вони наполегливою працею примножують суспільне багатство, розвивають економіку, науку і культуру, безупинно дбають про дальше зміцнення оборонної могутності країни, будують нове, світле і щасливе життя. Під прапором Леніна і керівництвом ленінської партії ми перемогли всіх ворогів і побудували вперше в світі соціалістичне суспільство. Під ленінським прапором ми успішно будемо і побудуємо комунізм. Нині наша партія, весь радянський народ зустрічають XXIV з'їзд КПРС новими трудовими перемогами. З'їзд накреслить дальші перспективи нашого руху вперед.

Разом з усіма народами нашої багатонаціональної Радянської Батьківщини трудящі республіки вносять значний вклад у велику справу будівництва комуністичного суспільства.

I. СТОРІНКИ ІСТОРІЇ

Спинимось коротенько на історичній минувшині України.

Минуле, сучасне, майбутнє... У кожного народу вони зв'язані воедино мріями і людською пам'яттю, яка передається з покоління в покоління, живе в писаних і матеріальних пам'ятках. Щоб впевнено рухатися вперед, щоб ясніше розуміти шляхи, які пройдено, розуміти сучасність, треба знати минуле, знати історію. Саме тому класики марксизму-ленінізму підкреслювали велике значення історичної науки.

Вдивіться в класичні обриси Софії Київської, вчитайтесь в письмові пам'ятки, вслухайтесь в українські народні думи, в сумні

і ліричні, і поряд з ними в жартівливій, бадьорі українські пісні — і вони викличуть у вас подив, роздуми про минушину і хвилювання. Вони розкажуть вам про наших далеких предків — східних слов'ян, про їх мужність і відвагу, волелюбність і непокору, про їх походи до воріт Царєграда і про «матір городів руських» — древній Київ, від якого і бере свій початок могутня держава — Київська Русь, що стала колыскою трьох братніх народів: російського, українського, білоруського.

Висока культура Київської Русі, східних слов'ян справила великий вплив на культуру, мову та побут як інших слов'янських, так і неслов'янських народів, відіграла важливу роль в історії Західної Європи, Сходу і Візантії.

Уже в ті далекі часи на Київській Русі налічувалося більш як 60 видів ремесел. І понині викликають подив і захоплення древньоруське срібло з черню і золото з емаллю, мідне литво. За тих часів Київська Русь вела широку торгівлю з Візантією, Сходом і Західною Європою.

Древня Русь мала багато ворогів. Здавна слов'янин був водночас орачем і воїном. Тому одним з головних напрямів розвитку ремесел на Русі було виробництво зброї. Цього вимагали інтереси безпеки стародавньої Руської держави. Почитайте «Слово о полку Ігоревім», і ви відчуєте тупіт коней і дзвін мечів.

До часу виникнення цього твору древньоруського епосу відноситься і перша літописна згадка про Україну. Повідомляючи про смерть переяславського князя Володимира Глібовича, літописець під 1187 роком записав: «И плакашася по нем вся Переяславци.., о нем же Украина много постона». І в назву «Україна» народ вкладав поняття рідного краю, «країни».

У ході історичного розвитку древньоруська держава — Київська Русь, ослаблена феодалними міжусобицями, розпалася на багато великих і малих князівств. Роздрібненістю Русі скористалися пришельці зі Сходу — татаро-монголи, ці жорстокі загарбники. Страшним і тяжким лихом для всієї Русі стала навала татаро-монгольських орд. К. Маркс відзначав, що татарське ярмо, яке тривало з 1224 по 1462 рр. — понад два століття — не тільки пригнічувало, а й розтлівало і висушувало саму душу народу, який підпав під нього.

Монгольські татари запровадили режим постійного терору, знаряддям якого стали грабіж і масові вбивства¹.

Поступово з єдиної древньоруської народності утворились три братні слов'янські народності — російська, українська і білоруська. Походження з єдиного слов'янського кореня, спорідненість історії, культури, мови, території, релігії цих народностей зумовлювали їх дружбу, взаємоповагу, спільність інтересів, особливо в боротьбі слов'ян проти ворогів, зокрема проти татаро-монгольських загарбників.

Формування української народності проходило в складних умовах. За володіння українськими землями точилася запекла боротьба.

У тяжкій борні з польськими панами, татарськими ханами, турецькими султанами відстоював свої права, боронив свою волю, свою гідність і незалежність свободолюбний український народ.

Кримські татари, що перебували у васальній залежності від турецького султана, протягом кількох століть чинили руйнівні напади на українські землі, палили і спустошували села і міста, тисячі і тисячі людей забирали в неволю. Ясир був виявом їх злочинства, жадоби і жорстокості. Невільників гнали в Крим із степів України в такій кількості, що навіть іноземні кущі в Перекопі запитували людей, чи залишився хто ще в тих краях, чи ні.

У ході боротьби українських селян і міської бідноти проти феодално-кріпосницького і національного гніту польських, литовських феодалів, турецько-татарських орд на Україні в XV—XVI століттях зародилося козацтво.

На Дніпрі, за порогами, в першій половині XVI століття українське козацтво створило славнозвісну Запорізьку Січ, яка прославилась не лише своєю військовою силою і майстерністю, своїми перемогами, а й демократичним устроєм та освітою. Протягом тривалого часу Січ була центром військової сили українського народу. Тут порядкували громада, товариство. Всі справи — військові, господарські, покарання і помилування винних, вибори січової старшини, зовнішні зносини і т. д. — вирішувала Січова рада, на якій всі козаки користувались рівним правом. Що вирішувала більшість

¹ Див. К. Маркс, Разоблачения дипломатической истории XVIII века, стор. 101.

на раді, те мало бути обов'язковим для всіх, беззаперечно виконуватись усіма.

У Січі при оцінці людей брались до уваги хоробрість, розум, досвід, кмітливість і безмежна відданість батьківщині — Україні. Запорізька Січ відіграла велику прогресивну роль в історії українського народу. Демократичний устрій Січі дав підставу Карлу Марксу назвати її «християнською козацькою республікою». Дух козацтва розливався по всій Україні, підкреслював Маркс.

Запорізькі козаки були героїчними захисниками українського народу. Козацькі звитяги вражали весь тодішній світ. У запеклих боях з польськими і татаро-турецькими загарбниками запорізькі козаки вкрили себе немирущою славою. Вони били ворогів на Україні, у Криму, били на Чорному морі і на Дунаї, били і на турецькій території.

Широко відомі морські походи запорожців проти всемогутньої в той час Порти. Сміливість запорожців, лицарство і презирство до смерті, які вони виявляли в боротьбі в ім'я свободи, — характерні риси січовиків. «Не знайти на землі людей більш сміливих, які так мало дбали б за своє життя і так мало боялися б смерті», — говорилося і писалося в ті часи про козаків; їх подвиги оспівувалися в народних піснях і думках.

Любов запорізьких козаків до батьківщини, їх легендарні подвиги знайшли своє відображення і в історичних дослідженнях, і в творчості визначних поетів і письменників. Згадаймо хоча б Шевченкові поеми «Іван Підкова» та «Гамалія» або гоголівського «Тараса Бульбу», в яких звитяжців-запорожців піднесено на рівень найяскравіших художніх образів, що і нині вражають, захоплюють читача.

На той час Січ була осередком високої освіти. В Січі та паланках, які включали до свого складу міста, села та зимівники, діяло багато спеціальних, мистецьких та інших шкіл. У самій Січі, крім цих шкіл, були школи військові.

Водночас з українським козацтвом виникло і російське козацтво на Дону. Етнічно споріднені, вони спільно діяли у своїй віковій боротьбі проти соціального гніту і зовнішніх ворогів. Об'єднаними силами запорожці і донці не раз виступали проти турецько-татарських орд. Запорізькі і донські козаки громили Кафу (тепер Феодосія), Карасубазар, Балаклаву, Керч та інші кримські міста — ці ринки про-

дажу на Схід невільників — українців, росіян, білорусів, захоплених у полон під час турецько-татарських грабінницьких нападів.

Українські і донські козаки часто разом виступали проти соціального і національного гніту. Про це особливо яскраво свідчить, наприклад, участь донців у визвольній боротьбі українського народу в 1648—1654 роках, а українських козаків — у великій селянській війні, яку очолював в 1670—1671 роках славний син російського народу Степан Разін.

Під впливом селянського руху на чолі з Степаном Разіним у 1670 році на Слобідській Україні спалахнуло велике селянське антифеодальне повстання під проводом козацького полковника Дзиковського. Повстанці мали тісний зв'язок з Разіним, домовлялися про спільні дії. На допомогу Дзиковському Разін послав загіг на чолі з Шадрою і своїм братом Федором. Зражене козацькою верхівкою і духовенством, це повстання зазнало поразки, а його керівники і активні учасники були жорстоко закатовані.

У 1707—1708 роках, коли на Дону спалахнуло велике селянсько-козацьке повстання на чолі з Кіндратом Булавіним, запорізькі козаки подавали йому допомогу і героїчно билися проти царських військ, які були послані на придушення повстання.

У творчості народній оспівані легендарна козацька слава, відвага і благородство, ненависть до ворога, до гнобителів, палка любов до батьківщини. Образи Мамає, Голоти, Байди, створені народною уявою як уособлення непокори гнобителям, самовідданої боротьби проти них, віками живуть у піснях, переказах народних разом з образами таких прославлених козацьких керівників, як Северин Наливайко, Богдан Хмельницький, Іван Богун, Максим Кривоніс, Іван Сірко, Семен Палій та багато інших.

Запорізька Січ відіграла велику роль у визвольній боротьбі українського народу. І тому її історія грубо фальсифікувалась і спотворювалась польською і російською дворянською історіографією. Козаки зображались як гультяї, розбійники, злодії. Таким лжеісторикам дуже влучно в поемі «Холодний Яр» відповів Т. Шевченко:

«Брешеш, людоморе!
За святую правду-волю
Розбойник не стане...»

Були і є ще й інші злісні фальсифікатори історії українського народу, його боротьби за волю і щастя — українські буржуазні націоналісти. Вони намагаються приховати класові суперечності в той час на Україні, боротьбу народних мас проти «своїх» поневолювачів. Історію українського козацтва і народу вони всіляко відмежують від історії братнього російського народу, замовчують боротьбу українського народу за возз'єднання з братнім російським народом, яка тривала протягом віків.

На жаль, у нашій сучасній історичній і художній літературі, кіно, в образотворчому мистецтві ще недостатньо відображена прогресивна роль і значення Запорізької Січі, цієї славної сторінки в героїчному літописі визвольної боротьби українського народу. Проте свого часу визначні митці створили невмирущі пам'ятки про козацтво. Крім Т. Шевченка і М. Гоголя, які навіки прославили козацтво у своїх творах, згадаймо також всьому світові відому картину І. Рєпіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові», написану так глибоко змістовно і майстерно, зворушливо. Рєпін блискуче відтворив нескореність запорожців, їх патріотизм, зневагу і презирство козаків до тих, хто зазіхав на нашу землю, нашу волю і наше добро, готовність захищати до останнього подиху свою вітчизну, свій народ. І сьогодні не можна без хвилювання дивитися на це полотно, не пишатися нашими сміливими, розумними і відважними предками. А пригадаймо образ Тараса Бульби, відтвореного в опері «Тарас Бульба» Миколою Лисенком. Хіба не здатні наші митці продовжити згадані традиції? Здатні і повинні це робити.

Як відомо, українська народність формувалася на території, більша частина якої у XV—XVI століттях перебувала під владою литовських князів. Після укладення так званої Люблінської унії, за якою Литва зливалася з Польщею в одну державу — Річ Посполиту, Волинь, Брацлавщина і Київщина потрапили під владу Польщі. Для українського народу настали найтяжчі часи. Польські пани лавиною ринули на Україну, грабуючи і захоплюючи селянські і козацькі землі, закріпачуючи населення. Величезні маєтки панів Конєцпольських, Жолкевських, Потоцьких та інших магнатів-грабіжників стали осередками нечуваного кріпосного гноблення. Польським загарбникам допомагали українські

магнати і шляхта: Вишневецькі, Кисілі та інші, які також знущалися з трудового люду.

Зміцнюючи свої позиції на Україні, польські феодали, водночас із збройною силою, застосовували різноманітні засоби ідейного впливу, намагалися духовно поневолити український народ, окатоличити і ополячити його, розірвати його кровні зв'язки з російським народом. Цій меті служила проголошена у 1596 році Брестська церковна унія, за якою православна церква України й Білорусії підпорядковувалася римському папі.

Шукаючи якоїсь опори на загарбаних землях України, польська шляхта вирішила взяти собі на службу частину запорізьких козаків, утворивши так зване козацьке реєстрове військо. Незважаючи на обіцянки й підкуп, основна, рядова маса реєстрових козаків не стала опором польських магнатів. Реєстровці не раз брали активну участь у козацько-селянських повстаннях, що відбувалися на Україні в кінці XVI і першій половині XVII століть. Коли в 1589 році спалахнуло повстання жителів Білої Церкви і селян проти магната Острозького, до повстанців приєдналися не тільки вільні, а й реєстрові козаки. Це велике народне повстання було придушене лише за допомогою шляхти, зібраної зі всього Київського воєводства. «Козача потилиця панам-ляхам не хилиться», — говорили тоді на Україні. Так було і в часи національно-визвольної боротьби, яку очолив Богдан Хмельницький.

Феодално-кріпосницький і національний гніт був гальмом на шляху економічного і культурного розвитку України. І все ж у другій половині XVI століття і особливо в першій половині XVII століття на Україні розвивалися міста, посилювались економічні зв'язки між її землями. Розвивалась українська культура, осередками якої були братські школи. З 1615 року в Києві діяла Братська школа, а в 1631 році — Лаврська школа. У 1632 році ці школи було об'єднано і створено першу вищу школу, яка називалася Києво-Братською, або Києво-Могилянською колегією (на честь свого засновника — відомого культурного діяча, митрополита Петра Могили), а пізніше — Київською академією. Академія була важливим центром боротьби проти національного і соціального гніту українського народу, проти уніат-

ства. Такі професори академії, як Л. Баранович, І. Гізель, Ф. Прокопович, І. Гаятовський, відіграли неабияку роль у розвитку суспільно-політичної і філософської думки на Україні.

Академія знаходилася на території Києво-Братського монастиря на Подолі. В ній вивчали слов'яно-руську, німецьку, французьку, грецьку, латинську, польську мови, історію, географію, математику, астрономію, піітику, риторичку, філософію; пізніше почали викладати природознавство і медицину. Вивчалосся також богослов'я.

Київська академія внесла великий вклад у розвиток освіти, культури і науки не лише на Україні, а й у Росії. До заснування Московського університету (1755 рік) вона залишалася культурним і освітнім центром не лише України, але й Росії, Білорусії і південних слов'ян. В Академії навчалися студенти з Болгарії, Сербії, Молдавії, Греції, з арабських країн. Вихованцями Київської академії були: відомий український поет і філософ Г. Сковорода, медик Н. Амбодик-Максимович, фізіолог Д. Велланський, історик М. Бантиш-Каменський та багато інших.

У стінах Київської академії створено перший підручник з російської історії — «Синопис», який, починаючи з 1674 року, витримав не менш як 18 видань і протягом довгого часу залишався найпопулярнішою книгою з східнослов'янської історії.

Своє існування Київська академія припинила в 1817 році.

Книгодрукування, яке почав Іван Федоров у Львові 1574 року, відіграло велику роль у розвитку освіти на Україні. Найбільшою була друкарня Києво-Печерської лаври, заснована у 1606—1616 роках.

На початку XVII століття з новою силою розгорнулася боротьба українського народу проти польських поневолювачів, за возз'єднання з Росією. Ще в 1624 році київський митрополит Іов Борецький просив російський уряд прийняти Україну і запорізьке військо під свою владу.

У 1648 році спалахнула визвольна війна українського народу. Головною, рушійною силою у цій війні було селянство і козацтво, але активну участь у ній брали також міщани і духовенство, інші прошарки населення України, які зазнавали соціального, національного гноблення і релігійних утисків. Цементуючою силою цього руху було запорізьке

козацтво. Визвольну війну українського народу активно підтримували донські козаки, білоруські, молдавські і польські селяни. Тут варто згадати про повстання селян у Польщі на чолі з Косткою Наперським.

Народно-визвольна армія, очолювана Богданом Хмельницьким, розгромила армію польської шляхти, одну з наймогутніших на той час армій в Європі, визволила більшу частину України від загарбників. Зберегти те, що було здобуто під час визвольної війни, Україна могла лише в союзі з Російською державою.

У цей відповідальний час сказала своє слово Січ Запорізька. На лист Богдана Хмельницького з приводу возз'єднання 3 січня 1654 року запорожці відповіли, що «замисел твій розуміємо і даємо нашу войскову Вам пораду, абисте того дела не оставляли й оное кончили, як ку найлутшої ползе Отчизне нашей Малороссии и всего войска Запорожского»¹.

На знаменитій Переяславській Раді 8 січня 1654 року було прийнято ухвалу про возз'єднання України з Росією.

Возз'єднання України з Росією — закономірний результат всієї попередньої складної історії двох братніх слов'янських народів, близьких між собою, як відзначав В. І. Ленін, і мовою, і місцем проживання, і характером, і історією.

«Возз'єднання України з Росією в 1654 р. було закономірним результатом всієї попередньої історії двох великих братніх слов'янських народів — російського і українського. Воно було зумовлене багатомісним розвитком економічних, політичних і культурних зв'язків України з Росією і відповідало корінним інтересам і сподіванням обох народів»².

Возз'єднання як велика історична подія широко відображене в українській народній творчості, в російській і українській літературах і образотворчому мистецтві.

На ознаменування 300-річчя возз'єднання України з Росією в місті Переяславі-Хмельницькому збудовано пам'ятник. На гранітному постаменті стоять дві постаті, які символізують двох сестер — Україну і Росію. Обличчя їх

¹ Самоїл Величко, «Летопись событий в Юго-Западной России в XVII веке», т. 1, К., 1848, стор. 169.

² Тези про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654—1954 рр.), Держполітвидав УРСР, 1954, стор. 5.

сяють щастям і добром. Прекрасний символ вічної братерської дружби двох великих народів!

Та ще не раз українським землям доводилося зазнавати тяжкого іноземного гніту. Після російсько-польської війни, яка тривала з 1654 до 1667 року і закінчилася Андрусівським перемир'ям, Правобережна Україна, за винятком Києва, знов опинилася під владою шляхетської Польщі. До складу Росії ввійшла Лівобережна Україна, яка включала і так звану Слобідську Україну. У зв'язку з цим кілька слів про Слобідську Україну.

Територіально вона займала нинішню Харківську, східну частину Сумської, північну частину Ворошиловградської і Донецької областей. В XVII і XVIII століттях Слобідська Україна входила до складу Росії. До XVII століття вона була малозаселеною. В XVII столітті її почали інтенсивно заселяти українці, які втікали від польських гнобителів. Сюди ж після поразки селянсько-козацького повстання на чолі з Остряницею перейшла значна частина його учасників. Російський уряд підтримував переселенців, надавав їм значні пільги. З українських переселенців російський уряд утворив козацькі полки. В них існувало козацьке самоврядування. Ці полки відіграли значну роль у захисті кордонів Росії від хижацьких нападів татар.

Щодо Січі Запорізької, то після Андрусівського перемир'я вона лишалась фактично автономною, хоч була зобов'язана виконувати волю російського царя і польського короля в боротьбі проти татаро-турецьких військ. Однак часто Січ діяла самостійно і незалежно, виступала і проти польських поневолювачів, і особливо проти татаро-турецьких грабіжників. Шляхетська Польща, турецькі султани та кримські хани намагалися всіма силами роз'єднати і поневолити український народ. У цьому їм допомагали зрадники українського народу. Особливо тяжким було становище Правобережної України. Та трудящі маси Правобережжя продовжували боротьбу проти своїх поневолювачів, за возз'єднання з Росією. Славну сторінку в цю боротьбу вписали запорізькі козаки на чолі з кошовим отаманом Іваном Сірко.

Іван Сірко, родом з Мерефи (біля Харкова), був людиною виняткової воєнної обдарованості. Як свідчать історичні документи, з 55 великих битв, які він вів з турками і тата-

рами, лише одну закінчив невдало. Ніхто з його попередників і наступників на коші, мабуть, не користувався на Запоріжжі такою повагою, як він. Досить сказати, що січовим товариством Сірко 12 разів обирався отаманом. Він завжди був прихильником єднання України з Росією, з лютою ненавистю ставився до турецьких і татарських загарбників. В одному з листів до гетьмана Самойловича, який, до речі, не любив Сірка і безпідставно йому дорікав, він писав: «Не хвалясь истину говорю, что все мои заботы и старания направлены на то, чтобы сделать вред нашим всегдашним неприятелям бусурманам». В другому листі Сірко писав: «Мы услышали в твоём письме непотребное увещевание, дабы от подданства нашего христианского монарха не отрывались. Но сего от нас никогда не будет».

У 1702—1704 роках вибухнуло велике повстання під проводом козацького полковника Семена Палія (справжнє прізвище — Гурко). Родом він із Борзни на Чернігівщині. Популярний народний ватажок Палій був грозою для турків. «У нас про нього ходять страшна грізна слава,— говорили вони,— і ми нікого не боїмось так, як його». Повстанці під проводом Палія, ведучи боротьбу проти турків і проти польської шляхти, визволили Білу Церкву, Бар, Богуслав, Бердичів, Немирів та інші міста. Вони прагнули возз'єднати Правобережну Україну з Росією. Проте повстання було придушене, а Палія, за наклепом Мазепи, царський уряд заарештував і заслав до Сибіру.

Польські, турецько-татарські, а пізніше шведські загарбники, які намагалися відірвати Україну від Росії, покладали великі надії на зрадливу частину заможної козацької верхівки. Та козаки, широкі народні маси викривали зради і за козацьким не писаним, але суворим законом піддавали зрадників прокляттям і нещадним карам.

Коли під час шведської навали гетьман Мазепа з купкою козацьких старшин перейшов на бік шведського короля Карла XII, український народ виявив вірність загальній справі України і Росії, виступив на боротьбу з іноземними поневолювачами. Вирішивши йти на Москву через Україну, Карл XII з своїм військом зазнав відчутних ударів партизанів України. В «Літопису Самовидця» зазначається, що «шведов везде на квартирах малороссиян били тайно и

явно, а інших живих к государю отвозили»¹. Народна війна проти загарбників, що палала на Україні протягом зими 1708—1709 років, ослаблювала ворога.

На шляху шведських окупантів стояла фортеця Полтава. Вони вирішили штурмом взяти її. Більше двох місяців тривала облога, але Полтавський гарнізон не тільки не склав зброї, а, навпаки, чинив жорстокий опір загарбникам. Під час штурму дзвін скликав мешканців Полтави на захист міста. З вилами, косами, саморобними списами все населення — чоловіки і жінки, діти і старики — ставало разом з невеликим гарнізоном на захист фортеці. І вона трималась, доки підійшли російські війська під командуванням Петра I. 27 червня 1709 року відбулася історична Полтавська битва, яка закінчилася цілковитим розгромом ворога. Війська Карла XII зазнали нищівної поразки. З його багатотисячної армії залишилося щось близько двох тисяч, які з ганьбою разом з своїм королем втекли з-під Полтави. В розгромі шведських окупантів під Полтавою визначну роль відіграли козацькі полки на чолі з Семеном Палієм, який після викриття зради Мазепи був повернутий Петром I із Сибіру.

Полтавська битва продемонструвала силу братерської дружби українського і російського народів. Вона піднесла міжнародний авторитет Російської держави. Переможна битва врятувала український народ від загрози поневолення Польщею і Швецією. Росія міцно закріпилася на берегах Балтійського моря. Капітуляцію шведської армії остаточно прийнято в с. Переволочна, що на Полтавщині. Тут і досі збереглися пам'ятки, які свідчать про розгром шведської армії, залишки редути оборони Полтави. В місті відкрито музей, експонати якого уславлюють її хоробрих захисників, розповідають про розгром загарбників.

У результаті возз'єднання України з Росією на Лівобережній Україні створюються сприятливі умови для економічного і культурного розвитку. Тут виникають нові великі на той час міста, ведуться пошуки покладів кам'яного

¹ Летопись Самовидца, «О войнах Богдана Хмельницкого и о междуусобиях, бывших в Малой России по его смерти», Москва, 1846, стор. 94. «Летописом Самовидца» називається козацький літопис, який охоплює 1648—1702 рр. Історики вважають його імовірним автором генерального підскарбія Ракушку-Романовського.

вугілля в Донбасі, з'являються суконні і тютюнові фабрики, організуються Шосткинський пороховий завод, Київський арсенал. На початку XVIII століття вже діяло понад 200 великих підприємств.

Проте царизм, поміщики, що були ворогами соціального прогресу, душили і визискували як українських, так і російських селян. Вони не давали їм змоги повністю пізнати радість і силу народного братерства. Поміщики примушували селян відробляти від трьох до шести днів на тиждень панщину. Кріпаків продавали, як худобу, розлучали дітей з батьками, чоловіків — з жінками, непокірних катували, віддавали на довгі роки у солдати, засиляли до Сибіру. Загострювалась класова боротьба, об'єднувались в єдиний табір антикріпосницького руху селяни України і Росії.

Щоб зміцнити свою владу на Україні, царський уряд проводив жорстоку політику великодержавного гноблення, ліквідував навіть залишки автономії України, яка була передбачена Переяславською угодою. Особливе занепокоєння царизму викликала Запорізька Січ з її автономним статусом. Царський уряд не міг не розуміти, що Січ була могутнім центром антифеодального руху, одним з важливих осередків боротьби українського народу проти соціального і національного гніту.

Як відомо, протягом свого існування (від 40-х років XVI століття до 1775 року) Запорізька Січ багато разів руйнувалася ворогами. У зв'язку з цим вона неодноразово мінjala місце і відповідно називалася то як Томаківська, Базавлуцька або Чортомлицька, Микитівська та ін. У 1652 році кошовий отаман Лутай — один із сподвижників Богдана Хмельницького знову заснував Чортомлицьку, або Стару Січ.

Скориставшись зрадницькими діями частини козацької верхівки на чолі з гетьманом Мазепою, Петро I, кинувши несправедливе і образливе звинувачення всьому народові українському — «зрадники», «мазепинці», віддав наказ про зруйнування Січі. Це сталося в травні 1709 року. Лише в 1734 році на річці Підпільній запорожці заснували так звану Нову Січ, яка проіснувала до 1775 року.

Після найбільшої в історії Росії селянської війни під проводом донського козака Омеляна Пугачова на Запоріжжі почалася нова хвиля заворушень. У зв'язку з цим

у 1775 році царські війська під командуванням генерала Текелія за наказом Катерини II повністю зруйнували Січ. Запорізьке військо оголошувалось ліквідованим, про що сповістив маніфест Катерини II. Частина козацтва була закріпачена, а інша втекла у пониззя Дунаю і заснувала там так звану Задунайську Січ.

Зруйнування Запорізької Січі було свідченням нехтування царизмом волі народу, посилення кріпосництва і національного гніту на Україні. Український народ проклинав царицю і поміщиків. У своїх піснях він співав: «...Катерино, вража бабо, що ти наробила: край веселий, степ широкий та й занастила...».

Запорізькі землі, густо політі кров'ю і потом трудящих, царський уряд щедро дарує російським і українським поміщикам. Багато земель було роздано також іноземним колоністам, особливо переселенцям із Пруссії. Цариця Катерина II поширила кріпосне право на селянство України. Вона та Павло I роздали дворянам близько двох мільйонів кріпаків. І це в той час, коли на всій Україні налічувалось населення всього десь 7—7,5 мільйона чоловік. Народ був придушений гнітом поміщиків, свавіллям чиновників, царським самодержавством. Церква підтримувала реакцію. Жахливу картину життя кріпака змалював Тарас Шевченко у вірші «І виріс я на чужині».

Минуло близько двох століть, як не стало Січі Запорізької. Але пам'ять про неї живе в серцях поколінь нашого народу. На шляху історичного розвитку України Січ Запорізька стоїть як символ слави і величі, подвигу народу українського, його боротьби за возз'єднання з братнім російським народом.

Особливе місце у класовій і національно-визвольній боротьбі XVIII століття займає велике народне повстання 1768 року на Правобережній Україні проти польсько-шляхетського гніту. Це повстання ввійшло в історію під назвою Коліївщини. Його очолив народний герой, запорізький козак Максим Залізняк.

Розмах повстання, широка участь у ньому народних мас, героїзм повстанців, їх класова ненависть до гнобителів проникливо і зворушливо оспівані Тарасом Шевченком в поемі «Гайдамаки» та описані в романі М. Старицького «Останні

орлята». Виникла Коліївщина як опір тяжкому феодально-кріпосницькому і національному гніту та жорстоким релігійним утискам, які чинили польські пани, урядовці та католицьке духовенство.

Повстання почали в Холодному Яру (поблизу Чигирина) кілька сотень запорожців, що їх привів з Січі Максим Залізняк. Воно швидко переросло у всенародне.

Повстанці захопили Черкаси, Смілу, Канів, Корсунь, Лисянку, а також одну з найбільш укріплених тоді фортець на Правобережжі — Умань. Перед штурмом Умані на бік повстанців з надвірними козаками перейшов славний син українського народу сотник Іван Гонта, який став вірним побратимом і співником Максима Залізняка. Повстання охопило всю Київщину, Брацлавщину, перекинулось на Волинь, Поділля, Галичину, Прикарпаття і загрожувало поширитися на Лівобережну Україну. У повстанні брали участь росіяни-кріпаки — втікачі. Воно сколихнуло селян Польщі, які підняли повстання в Мазовії і на Люблінщині. Повстання викликало тривогу серед правлячих кіл Угорщини, Туреччини і Пруссії, які почали посилювати прикордонну варту.

Повстанці знищували своїх гнобителів, спалювали маєтки, забирали і розподіляли між собою панське майно. Це занепокоїло не лише польський уряд, а й уряд царської Росії. Царським військам було дано наказ допомогти польському урядові придушити Коліївщину. Царські офіцери і генерали, скориставшись довір'ям повстанців до російських військ, по-зрадницькому схопили Залізняка, Гонту та інших ватажків повстання. Їх з неймовірною люттям замордували польські кати. Повстання було придушене. Почалися жорстокі розправи над його учасниками.

Незважаючи на поразку, Коліївщина справила великий вплив на народні маси. В 1789 році спалахнуло антикріпосницьке повстання в селі Турбаях (на Полтавщині), яке тривало до 1793 року і було придушене військами Катерини II. Частина селян закатували, інших заслали до Сибіру на довічну каторгу, переселили в Таврійські степи. Село Турбаї повністю знищили.

У 1813 році на Поділлі почався селянський рух, що його очолив Устим Кармалюк. Дії повстанських загонів під

його проводом тривали до 1835 року. Протягом 1817—1835 років Кармалюка чотири рази засуджували до каторжних робіт в Сибіру, але він щоразу втікав і знову продовжував боротьбу з кріпосниками.

У 1830—1835 роках це повстання розгорнулось з особливою силою, охопивши Поділля, частину Київщини і Бессарабії. Загони Кармалюка налічували до 20 тисяч повсталих селян, які вчинили понад тисячу нападів на поміщиків.

У повісті Марка Вовчка «Кармелюк» і романі М. Старицького під такою ж назвою відображено цей великий селянський рух на Україні, змальовано захоплюючий і героїчний образ його керівника — Устима Кармалюка.

Ці та багато інших визначних і героїчних сторінок класової і національно-визвольної боротьби трудящих України періоду феодалізму, яка тривала не одне століття, є свідченням незламної волі українських трудящих до свободи і щастя, їх нескореної волелюбної відданості батьківщині, щирої братерської прихильності до народів, які також боролися проти соціального гноблення.

Великі селянсько-козацькі антифеодальні повстання на Україні і в Росії підривали основи кріпосницького ладу, розширяли і зміцнювали братерську, класову єдність пригноблених мас України і Росії. Недарма царсько-поміщицькі історики всіляко плямували ці повстання, а їх ідейні помічники — служителі церкви — проголошували анафему народним вождям. Відомо, що попи урочисто проголосили анафему «зłodію і боговідступнику, ганьбителю святої церкви Степану Разіну зі всіма його однодумцями».

В. І. Ленін, більшовики високо цінували прогресивні традиції народів нашої країни. Класики марксизму-ленінізму глибоко вивчали визвольні рухи народних мас, їх класову боротьбу проти гнобителів, діяльність ватажків повстанців, узагальнювали і оцінювали їх досвід, розглядали їх як попередників великого пролетарського руху.

Згадаймо у зв'язку з цим промову В. І. Леніна на відкритті в 1919 році пам'ятника Степану Разіну в Москві, на Лобному місці:

«Це Лобне місце нагадує нам, — говорив Ленін, — скільки століть мучилися й тяжко страждали трудящі маси під ярмом гнобителів, бо ніколи влада капіталу не могла держатись

інакше, як насильством і наругою, які навіть і в минулі часи викликалі обурення. Цей пам'ятник представляє одного з представників бунтівливого селянства. На цьому місці поклав він голову в боротьбі за свободу. Багато жертв принесли в боротьбі з капіталом російські революціонери. Гинули кращі люди пролетаріату і селянства, борці за свободу, але не за ту свободу, яку пропонує капітал, свободу з банками, з приватними фабриками і заводами, із спекуляцією. Геть таку свободу, — нам потрібна свобода дійсна, можлива тоді, коли членами суспільства будуть тільки працівники. Багато праці, багато жертв треба буде покласти за таку свободу. І ми зробимо все для цієї великої мети, для здійснення соціалізму»¹.

Боротьба українського народу проти численних внутрішніх і зовнішніх ворогів гартувала його характер, виховувала стійкість і хоробрість, прищеплювала любов до своєї вітчизни, до братнього російського народу. І ця любов — глибока, чиста і вірна — житиме вічно!

Тяжким випробуванням для народів нашої країни була навала французьких окупантів 1812 року, очолюваних Наполеоном.

Весь світ був осліплений «непереможним» Наполеоном, його воєнною славою. В червні 1812 року французька армія перейшла р. Німан і вторглася на територію Росії. Майже всі країни Європи скорилися, капітулювали перед могутністю наполеонівської армії. Як відзначав В. І. Ленін, «Наполеон I був протягом ряду років цілковитим переможцем на континенті...»². Незважаючи на це, Росія прийняла його виклик і вступила з ним у боротьбу. Наполеон думав, що поставить Росію на коліна, перемоги засліпили його. Ворог топтав землі Росії, спустошував їх, знищував усе вогнем. У загарбницьких планах Наполеона Україна розглядалась як майбутня колонія Франції. Ширилися чутки, що начебто Наполеон розповсюджував якісь листівки з приводу скасування кріпосного права. Але селянин, навчений лихом, бідом і брехнею панів, не вірив ні своїм царям, ні, тим більше, іноземному імператорові-загарбнику. Він говорив, що Наполеон — це не Разін і не Пугачов.

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 29, стор. 291.

² В. І. Ленін, Твори, т. 27, стор. 30.

Ненависть народна до французьких загарбників спалахувала невгасимим полум'ям помсти. Велике патріотичне піднесення охопило і Україну. Для боротьби з військами Наполеона на Україні було організовано понад 40 козацьких та ополченських полків. У формуванні їх активну участь брав видатний письменник, один з основоположників української літератури Іван Котляревський. Сини українського народу виявляли велику мужність у частинах регулярної армії та в партизанських загонах. Тисячі українців — рядових, офіцерів Полтавського, Чернігівського, Київського, Харківського, Катеринославського, Волинського та інших піхотних і кінних полків — вкрили себе невмирущою славою. Український народ подав велику допомогу транспортом, продовольством, фуражем. Майже 10 мільйонів карбованців було пожертвовано грішми.

Війна була дуже тяжкою. Наполеон хвалькувато заявляв: «Якщо я здобуду Київ, я візьму Росію за ноги, якщо оволодію Петербургом — візьму її за голову, зайнявши Москву — я вражу її в серце». Та не скорилися йому ні Київ, ні Петербург, ні, тим більше, серце Росії — Москва. Наполеон глибоко помилявся у своїх планах і розрахунках щодо Росії і її народу. Москва витримала жорстокий натиск і наругу, але не стала на коліна перед загарбником. Відстоюючи незалежність своєї вітчизни, російський, український, білоруський та інші народи Росії спільними зусиллями розгромили армію французьких поневолювачів, допомогли народам Європи визволитися з-під іноземного ярма. «Непереможний» імператор привів у Росію мало не 600-тисячну армію, а ганебно втік з 18 тисячами своїх вояків.

Проте перемога над зовнішніми ворогами не принесла кращої долі для трудящих Росії й України. Країна у післявоєнний час ще більше зuboжила, фінанси і економіка підупали, кріпосне право залишилося. Соціальне і національне гноблення посилювалось.

Та яких би заходів не вживали царизм і кріпосники, а в силу об'єктивних законів розвитку суспільства феодально-кріпосницька система в Росії поступово розкладалась, в її надрах почав зароджуватися капіталізм. На початку XIX століття на Україні вже діяло понад дві тисячі промислових підприємств, на яких працювали десятки тисяч робітників. Умови їх праці, як і кріпаків-селян, були неймовір-

но тяжкими. Прогресивні сили Росії почали активізувати боротьбу проти царизму і кріпосницького ладу. В країні наростає революційний визвольний рух.

В. І. Ленін геніально розкрив суть і завдання визвольного руху в Росії, який він поділив на три етапи: дворянський, різночинський і пролетарський. Першим поколінням дворянських революціонерів були декабристи, рух яких мав загальноросійський характер. На Україні в 1821 році виникає «Південне товариство» на чолі з П. І. Пестелем, а у 1823 році — «Товариство об'єднаних слов'ян». У Києві на таємному засіданні було схвалено програму декабристів «Русская правда». В грудні 1825 року повстав Чернігівський полк, розквартирований у м. Василькові і навколишніх селах.

Декабристи зазнали поразки головним чином тому, що не мали опори в народі, були далекими від нього. В. І. Ленін відзначав їх класову дворянську обмеженість, вузькість їх кола. Декабристи зазнали поразки, але справа, розпочата ними, не загинула. Повстання декабристів мало велике значення для дальшого розвитку визвольного руху, для пробудження наступного покоління борців проти царизму і кріпацтва. Як зазначав В. І. Ленін, «декабристи розбудили Герцена». Герцен розгорнув революційну агітацію, яку «підхопили, розширили, зміцнили, загартували революціонери-різночинці, починаючи з Чернишевського і кінчаючи героями «Народної волі»¹.

Серед пробуджених декабристами був і великий український поет, революціонер-демократ Т. Г. Шевченко. Декабристів він називав першими «благословителями свободи», «поборниками святої волі». Кобзар був одноступнем і соратником плеяди російських революціонерів-демократів, передових людей свого часу — О. Герцена, М. Чернишевського, М. Добролюбова, які, гнівно тавруючи жорстоку реакційну політику царизму і борючись проти неї, закликали до дружби між усіма народами Росії, рішуче відстоювали права українського народу. Щодо цього варто нагадати статтю М. Чернишевського «Національна безтактність».

Український народ боровся за свої права на вільний розвиток. Палкий поборник дружби російського і українського народів Тарас Шевченко разом з російськими революційни-

¹ В. І. Ленін, Твори, т. 18, стор. 13.

ми демократами закликав народні маси повалити царське самодержавство і кріпосницький лад, побудувати нове, вільне життя без холопа і без пана, створити велику, вільну сім'ю народів.

Йшли роки. Селянські маси продовжували і посилювали боротьбу проти царизму і кріпосництва. З цього приводу в 1858 році Ф. Енгельс писав К. Марксу: «Російська історія йде дуже добре. Тепер там і на півдні бунтують»¹.

Наляканий поразкою у Кримській війні і наростаючим селянським рухом царський уряд змушений був скасувати кріпосне право. Селянин переставав бути особистою власністю поміщика, але і землі не одержав. Царська «воля» — воча воля: адже селянин землю мав викупити. Колишній кріпак потрапляє у нову кабалу до поміщика. Ось така-то була воля, про яку так галасували царський уряд і поміщики.

У статті «П'ятдесятиріччя падіння кріпосного права» В. І. Ленін писав, що, крім викупу, «поміщики не тільки награвували собі селянської землі, не тільки відвели селянам гіршу, іноді зовсім непридатну землю, але часто-густо понаробляли пасток, тобто так розмежували землю, що у селян не лишилося то випасів, то луків, то лісу, то водопою. Селяни... залишилися... в тій самій, безвихідній кабалі у поміщиків..., залишилися і після звільнення «нижчим» станом, податним бидлом, чорною кісткою, з якої знущалося поставлене поміщиками начальство, видушувало податі, сікло різками, рукоприкладствовало і бешкетувало»².

Домагаючись землі і справжньої волі, селяни з новою силою розгорнули боротьбу проти грабіжницької реформи. Ще в першій половині 1861 року на Україні відбулися сотні селянських заворушень, в яких взяло участь майже 500 тисяч чоловік. Але ці виступи були роздробленими, стихійними «бунтами», і їх легко придушували. Царський уряд послав на Україну 35 полків піхоти і кавалерії для «замирення».

Отже, не було для селян ні землі, ні волі. І не дарма одна з перших таємних революційних організацій, що виникла у 1876 році, стала називатися «Земля і воля». Почався другий етап визвольного руху в нашій країні — різночинський,

або революційно-демократичний. «Земля і воля» ставила своїм завданням повалити царську владу головним чином засобами індивідуального терору, передати всю землю селянам і рівномірно розподілити її між тими, хто її обробляє своїми силами, встановити народну владу, демократичні свободи. Землевольці широко розгорнули свою діяльність і на Україні, де існували нелегальні організації цього товариства.

Скасування кріпосного права дало поштовх промислому прогресу в Росії, і зокрема на Україні. Швидко зростає кількість промислових підприємств та випуск їхньої продукції. Україна стає головною базою виробництва металу, видобутку руди, вугілля, машинобудівної промисловості. Бельгійці, французи, німці, англійці поспішають вкласти свій капітал у нові промислові райони: Юзівку, Бахмут, Катеринослав, Харків, Одесу. Розвиткові промисловості в цих районах сприяли і дешева робоча сила, яка поповнювалася за рахунок розорених селян, і невичерпні поклади сировини. З'являється українська буржуазія, а серед неї — мільйонери Алчевський, Войтенко, Терещенко, Харитоненко та ін.

Зростає робітничий клас України. Капіталізм, розвиваючись у сільському господарстві, ламає увесь уклад сільського життя. Відбувається диференціювання і «розмивання» селянства. Безземельні і малоземельні, а поступово і середняцькі маси швидко убожіли, пролетаризувались. Для них відкривався єдиний шлях — продавати свої робочі руки. Почали утворюватись ринки, куди йшли мільйони обезземелених голодних селян. На Україні, зокрема в Бірзулі (нині м. Котовськ), Каховці, Катеринославі, Одесі, Смілі, Шполі, Вознесенську, Ново-Українці, Знам'янці, Єлисаветграді (нині м. Кіровоград), Білій Церкві, виникли найбільші в країні саме такі ринки. Вони й постачали робочу силу фабрикам, заводам, шахтам, поміщицьким маєткам. Водночас на селі зростав клас ненажерливих, нещадних у своїй жадобі до наживи дуків-куркулів.

Цей процес глибоко науково дослідив В. І. Ленін у своїй знаменитій праці «Розвиток капіталізму в Росії», яка вийшла в світ 1899 року.

Розвиток промисловості зумовлює будівництво залізниць. На кінець XIX століття мережа залізниць на Україні ста-

¹ К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. 29, стор. 287.

² В. І. Ленін, Твори, т. 17, стор. 62.

новила п'яту частину всіх залізниць Росії. Були споруджені важливі магістралі: Одеса — Кременчук — Харків, Харків — Ростов, Київ — Одеса, Знам'янка — Миколаїв. Україна сполучається залізницею з Москвою та багатьма іншими місцями Росії.

У цей же час західноукраїнські землі, що потрапили під панування Австро-Угорщини, були на становищі справжньої колонії. Промисловість тут майже не розвивалась, іноземні капіталісти по-хижацькому експлуатували природні багатства краю, сільське господарство перебувало в глибокому занепаді, а селянство — в безпросвітній темряві. Багато західноукраїнських селян змушені були шукати заробітку за межами батьківщини. Значна частина їх, у пошуках кращої долі, емігрувала до США і Канади. Але яка ж доля і щастя на чужині?

Тим часом буржуазні націоналісти, що гуртувались особливо у Львові і прагнули відірвати Україну від Росії та приєднати її до Австро-Угорщини, дуже галасували, що «конституційно-демократичні основи Австро-Угорщини» дають українцям західних областей великі переваги перед українцями, що проживали у межах Росії. Про те, що собою являла австро-угорська конституція і що вона дала селянам західноукраїнських земель, вдало і дотепно розповів Іван Франко в оповіданні «Свинська конституція».

В останній чверті XIX століття капіталізм на Україні, як і у всій Росії, швидко розвивається. Докорінно змінюється соціальна структура суспільства, з'являються нові класи не лише в місті, а й на селі. Все більше проявляються властиві капіталістичному суспільству суперечності і, насамперед, головна з них — суперечність між пролетаріатом і буржуазією. Загострюється класова боротьба. З розвитком капіталізму відбувається консолідація народностей у нації. Завершується процес формування і української буржуазної нації. Розвиток капіталізму прискорює зростання пролетаріату, який з самого початку свого зародження став на шлях рішучої боротьби проти капіталістичної експлуатації.

На Україні формування робітничого класу відбувалося за рахунок не лише українців, а значною мірою і росіян. Це мало величезне значення для дальшого піднесення революційного руху на Україні, для єдності дій пролетарів українських і російських. Пролетаріат України розвивається

як невід'ємна частина загальноросійського робітничого класу, становлячи 20 процентів його складу.

Російський робітничий клас виявив себе як могутня суспільна сила. К. Маркс і Ф. Енгельс пророчо передбачали, що «російська революція дасть також новий поштовх робітничому рухові Заходу...»¹. Вже на кінець XIX століття Росія стає центром революційного руху, а російський пролетаріат — найреволюційнішою силою в світі.

Друга половина XIX століття ознаменувалася поширенням у Росії вчення Маркса. Народжується і поступово приходить на зміну революційно-демократичній ідеології, найреволюційнішій у період боротьби проти кріпацтва, ідеологія пролетарська. І одночасно з селянським рухом починає ширитися пролетарський рух, якому належатиме вирішальна роль у суспільному розвитку, в боротьбі за знищення будь-якого гноблення і всіх гнобителів. Виникають перші робітничі революційні організації.

У 1875 році в Одесі створюється «Південноросійський союз робітників» на чолі з Є. Заславським. До нього вступило близько 200 робітників. У 1878 році в Петербурзі під керівництвом В. Обнорського і С. Халтуріна виник «Північний союз російських робітників». Під впливом першої російської марксистської організації — групи «Визволення праці», яку створив визначний пропагандист марксизму Г. В. Плеханов, — у Києві, Харкові, Катеринославі, Одесі виникають марксистські гуртки.

Та корінний поворот у розвитку революційного руху в Росії, зокрема і на Україні, відбувся у зв'язку з виходом на історичну арену В. І. Леніна.

З іменем Ілліча нерозривно зв'язаний новий, вищий етап революційного руху в Росії. В. І. Ленін — творець партії нового типу — партії більшовиків. «...Дайте нам організацію революціонерів — і ми перевернемо Росію!»², — заявив Ленін у 1902 році і далі розгорнув активну діяльність за створення такої партії.

У 1895 році Ілліч створює в Петербурзі «Союз боротьби за визволення робітничого класу», який був фактично зародком революційної пролетарської партії в Росії. До петер-

¹ К. Маркс і Ф. Енгельс, Твори, т. 22, стор. 430.

² В. І. Ленін, Твори, т. 5, стор. 420.

бурзького «Союзу боротьби» входило три українці — П. К. Запорожець, С. І. Радченко та Я. М. Ляховський. Протягом 1895—1897 років виникло чотири таких великих союзи, в тому числі київський і катеринославський. Після арешту В. І. Леніна київський «Союз боротьби за визволення робітничого класу» продовжив його ініціативу по скликанню I з'їзду РСДРП і готував цей з'їзд. Перший з'їзд партії відбувся у Мінську в березні 1898 року.

Настала доба ленінської «Искры». Боротьба Леніна і його однодумців проти розброду і хитань в соціал-демократичному русі, що почались після I з'їзду РСДРП, головним чином у результаті ще значного впливу псевдомарксистських течій, особливо «економізму», й розгрому ряду соціал-демократичних організацій і арешту ЦК, обраного з'їздом, завершилась перемогою ленінської лінії в соціал-демократичних організаціях. II з'їзд РСДРП закріпив перемогу Леніна, твердих іскрівців. Історичне значення з'їзду полягає в тому, що на ньому було створено революційну марксистську партію, партію більшовиків.

З самого початку свого існування наша партія будувалася на непорушних принципах марксизму, демократичного централізму і пролетарського інтернаціоналізму. Вона об'єднувала в своїх рядах передових, революційних робітників усіх націй. Більшовицькі організації, що діяли на Україні, разом з усією партією боролись проти буржуазних партій, проти меншовиків і націоналістичних партій, зміцнювали свої лави, посилювали керівну роль у робітничому русі, твердо йшли по шляху, який вказував В. І. Ленін. Знаменним є той факт, що від більшовиків Одеси делегатом на III з'їзд РСДРП був обраний В. І. Ленін.

Переростання капіталізму у найвищу його стадію — імперіалізм — на межі XIX і XX століть відбувалося в умовах світової економічної кризи. З нещадною силою ударила криза по молодому робітничому класові, затримувала економічний розвиток України. У Донбасі з 35 діючих доменних печей погасло 13, зменшилися видобуток вугілля, виплавка металу.

У жахливих, нелюдських умовах працювали робітники. Панувала жорстока експлуатація, дошкуляли штрафи. Капіталісти, поміщики, царське самодержавство душили все живе і прогресивне — ніяких політичних прав трудящим, національний гніт, майже суцільна неписьменність.

Царизм проводив жорстоку великодержавну шовіністичну політику гноблення неруських народів, зневаги до них. Він позбавляв український народ права на національну культуру, пресу, літературу, мову. Циркуляром царського міністра внутрішніх справ Валуєва ще в 1863 році було заборонено друкувати українською мовою навчальну та науково-популярну літературу. В цьому циркулярі цинічно говорилося, що нібито української мови не було, нема і бути не може.

I, незважаючи на те, що протягом віків український народ ніс на собі тягар національного гніту, він зумів зберегти і розвинути свою мову, чудові національні традиції, і наперед традиції визвольної боротьби, створив українську класичну літературу, представлену такими уславленими письменниками, як Котляревський, Шевченко, Марко Вовчок, Франко, Грабовський, Леся Українка, Старицький, Кобилянський та багато інших.

Поряд з великодержавним шовінізмом активізується і український буржуазний націоналізм, в основі якого лежала теорія «єдиного потоку» в розвитку української нації, пропаганда «протилежності» України і Росії, заперечення класової боротьби і провідного, вирішального значення інтернаціонального пролетарського руху в розвитку всього суспільства і кожної нації зокрема.

Під проводом революційної соціал-демократії, керованої В. І. Леніним, зростає і зміцнюється робітничий рух як всеросійський, інтернаціоналістський, посилюються селянські та студентські рухи. Тільки в 1902 році на Україні відбулося близько 150 селянських виступів. Царські війська жорстоко придушували їх, катували повсталих селян. Повстання селян у Харківській і Полтавській губерніях у цей час були найбільшими в країні. Про них В. І. Ленін писав у своїй брошурі «До сільської бідноти» як про визначне явище в селянському русі всієї Росії.

Влітку 1900 року з'їзд студентів в Одесі проголошує програму організації всього російського студентства для протесту проти існуючих порядків у вузах, проти несправедливості в громадському і політичному житті. Студенти-делегати були заарештовані. Але це лише активізувало рух студентства. Студенти Київського університету влаштовують сходки, справа доходить майже до сутичок з поліцією. За

«вчинення безпорядків» у січні 1901 року 183-х студентів віддають у солдати. З цього приводу В. І. Ленін пише спеціальну статтю «Віддача в солдати 183-х студентів»¹, підкреслюючи важливість студентського руху в розгортанні революційної боротьби.

В. І. Ленін дає теоретичне обґрунтування одного з корінних питань пролетарського руху в нашій країні — союзу робітничого класу і селянства, розробляє шляхи і методи створення і зміцнення цього союзу.

Початок ХХ століття відзначився назріванням у Росії буржуазно-демократичної революції. У 1905 році над країною прогрімали могутні революційні громи. Кулі, якими зустріли царизм беззбройних робітників Петербурга, влучили в груди і українського пролетаря. Лозунги «Геть самодержавство!», «Хай живе революція!» кликали українських робітників, як і пролетарів усієї країни, до активної боротьби. В Києві і Харкові, Катеринославі і Миколаєві, в багатьох містах Донбасу: Луганську, Маріуполі, Кадіївці і особливо в Горлівці відбулися загальні політичні страйки робітників. Замайоріли червоні прапори революції на броненосці «Потемкин» в Одесі. Весь південь Росії, відзначав В. І. Ленін, хвилюється так, як ніколи. У грудні загальний страйк, яким була охоплена вся країна, переріс у збройне повстання, точилися барикадні бої повсталого народу з царськими військами.

Союз робітничого класу і трудового селянства хоч і не був ще міцним, але діяв як суспільно-революційний фактор. Це досить виразно змалював Михайло Коцюбинський у своєму творі «Фата моргана», що є найвизначнішим не тільки в українській, а й у світовій літературі того часу. В ньому переконливо показано значення союзу робітників і селян у боротьбі проти поміщиків і царизму, розшарування селянства на бідних і багатих і загострення суперечностей між ними. Марко Гуца — образ свідомого пролетаря і керівника селянських мас, сільські наймити, бідняки і середняки Андрій та Маланка Волижки, Прокіп і Панас Кандзюби — уособлення зростаючого союзу робітничого класу і селян-

¹ Див. В. І. Ленін, Твори, т. 4, стор. 377.

ства, керівної ролі робітничого класу в революційній боротьбі трудящих.

Під впливом революційної боротьби робітничого класу, під його керівництвом розгортались селянські рухи, які на кінець 1905 року охопили більшість повітів України. Найбільше селянське повстання спалахнуло у селі Сорочинцях на Полтавщині. Воно було жорстоко придушене, а його організаторів і активних учасників піддали екзекуції, заарештували і відправили в полтавську тюрму. Царських насильників і катів нищівно викрив письменник В. Г. Короленко у своїй книзі «Сорочинська трагедія».

Царизм, поміщики і буржуазія зуміли відбити перший революційний штурм пролетаріату нашої країни. Хоч революція 1905—1907 років і була придушена, але уроки її не пройшли марно. Вона мала величезне історичне значення, стала генеральною репетицією пролетарської революції 1917 року.

Революція 1905—1907 років показала робітничому класові і селянам України, що тільки під керівництвом більшовицької партії при єдиній дії з російським пролетаріатом можна повалити царське самодержавство, визволитися від соціального і національного гніту.

Революція також підтвердила, що лише пролетаріат, керований більшовиками, здатний розв'язати назрілі питання політичного, соціального і національного життя країни взагалі, кожної нації зокрема. Революція показала, що центр світового революційного руху перемістився в Росію, а російський робітничий клас став авангардом революційного пролетаріату всього світу.

Влітку 1914 року почалася перша світова імперіалістична війна, в якій зіткнулися два імперіалістичні табори: з одного боку — Англія, Франція і Росія, а з другого — Німеччина та Австро-Угорщина. Імперіалісти домогалися переділу світу, загарбання нових ринків і колоній. Найагресивніша імперіалістична країна — кайзерівська Німеччина — намагалася насамперед відірвати Україну від Росії, захопити всі її багатства, перетворити у свою колонію.

Напередодні і особливо під час війни переважна більшість партій II Інтернаціоналу стала на шлях опортунізму, зрадила інтереси пролетаріату, інтереси народу, перейшла на бік своїх імперіалістичних урядів, підтримувала братовбивчу

війну. Під чорним прапором соціал-шовінізму і соціал-зрадництва ці партії допомагали імперіалістам штовхати робітників і селян на криваву бойню. В інтересах капіталу українські буржуазні націоналісти та їх партії всіх мастей і напрямів продавали інтереси українського народу, всіляко підтримували війну. Одні з них виступали спільно з російським царизмом і буржуазією, інші — на боці габсбурзької монархії. На початку війни українські націоналісти створили у Відні «Спілку визволення України» (СВУ), яка відверто закликала відірвати Україну від Росії і під протекторатом Німеччини створити українську монархічну державу. Це був заклик до підлої зради інтересів широких мас трудового народу. Німецькі імперіалісти щедро фінансували СВУ.

Меншовики, есери та інші дрібнобуржуазні партії стали на шлях буржуазного «патріотизму» і соціал-шовінізму. Лише партія більшовиків, керована В. І. Леніним, рішуче виступила проти імперіалістичної війни, лишилася вірною великому прапорові марксизму, прапорові інтернаціоналізму, міжнародній пролетарській солідарності. Більшовики боролись за вироблення єдиної інтернаціональної пролетарської лінії. Вони закликали маси не тільки до боротьби проти ненависної війни, але й висунули лозунг перетворити війну імперіалістичну у війну громадянську, у війну проти своєї буржуазії і поміщиків.

Більшовицькі організації Києва, Харкова, Катеринослава, Чернігова звернулись із закликом до робітників, селян боротись проти воєнної авантюри царської Росії. На Україні почалися широкі антивоєнні демонстрації і страйки робітників. Провідну роль у них відігравали металісти і шахтарі. Під впливом робітничого класу піднімається на боротьбу проти царизму і війни селянство. Робітничо-селянські виступи революціонізують солдатські маси.

Неоціненне значення мали праці В. І. Леніна, спрямовані проти війни. Вони викривали її джерела, антинародну, злочинну суть, показували трудящим, що війна затіяна імперіалістами в інтересах їх золотого мішка. Ленінські праці і діяльність більшовиків допомагали знімати полуду шовіністичного і націоналістичного засліплення, розширювали фронт пролетарського інтернаціоналізму. Твори В. І. Леніна з національного питання, написані ще до війни, вчили, як треба розв'язувати дуже важливе, гостре і злободенне для

Росії національне питання в інтересах пролетаріату і селянства.

З 27 мільйонів чоловік населення України 5 мільйонів було призвано в армію. Війна привела народне господарство України, як і всієї країни, до глибокого западу. Вже на початку війни не діяло 15 доменних печей, а через рік всі 36 погасли. Вкрай підірваним було сільське господарство, багато землі залишилось незасіяною. За час війни посівна площа скоротилась майже на 2 мільйони гектарів. У країні настала глибока продовольча криза, а подекуди і голод, транспорт не мав палива. Розруха все більше наростала.

Велике казнокрадство і шахрайство в інтендантських відомствах царської армії призвели до нестачі продовольства, військового спорядження і боєприпасів. В армії бракувало навіть гвинтівок. Війна штовхала країну у прірву. Вона наочно виявила ту безодню, яка пролягала між народом і царською владою. Країна опинилась на краю загибелі. Врятувати її могла лише революція, лише революційний трудовий народ.

Соціалістична революція дозрівала в найслабшій ланці світового імперіалізму — в Росії, де на початку ХХ століття були зібрані в один вузол усі основні його суперечності — суперечності старого світу. На той час у Росії соціальні і політичні суперечності епохи імперіалізму досягли крайньої гостроти й напруження. Перша світова імперіалістична війна прискорювала хід історичних подій.

У запеклих класових битвах партія більшовиків під керівництвом В. І. Леніна постійно вдосконалювала революційну стратегію і тактику, готувала до вирішальних боїв робітничий клас, трудове селянство, гартувала їх союз як нездоланну силу в боротьбі за перемогу соціалістичної революції, за перемогу вільної праці, свободи над світом експлуатації, соціального і національного гноблення.

Більшовицька партія повела за собою народи на штурм самодержавства. Робітничий клас України, як один з великих і бойових загонів загальноросійського пролетаріату, під керівництвом В. І. Леніна і більшовиків йшов до революції. Очисний вогонь гарячих сердець робітників, селян і солдатів, що воліли свободи, миру і землі, був ні з чим не зрівнянною силою. Прагнення мільйонів до нового життя, ясні і переконливі ідеї марксизму-ленінізму надихали трудящих

на беззавітну боротьбу. Почалася смуга революційних бур, яка круто повернула історичний розвиток всієї країни, увірвалася у життя кожної людини.

У цих бурях дедалі більше зміцнювалася партія більшовиків — пролетарська партія нового типу. Вона була всебічно підготовлена, щоб повести пролетаріат на завоювання влади. Під керівництвом партії більшовиків пролетаріат Росії став до бою проти самодержавства і капіталістичного ладу.

ПРО СЕРЬОЗНІ НЕДОЛІКИ ТА ПОМИЛКИ ОДНІЄЇ КНИГИ

XXIV з'їзд КПРС визначив як одне з головних завдань партійних організацій, вчених-суспільствознавців, усіх наших ідеологічних працівників — формування комуністичного світогляду трудящих, виховання радянських людей в дусі марксизму-ленізму, радянського патріотизму і соціалістичного інтернаціоналізму, непримиренності до чужих соціалізові явищ та поглядів.

Зросли масштаби і складність завдань комуністичного будівництва на сучасному етапі зумовлюють необхідність дальшого творчого розвитку марксистсько-ленінської теорії, істотного підвищення якості наукових досліджень, теоретичного осмислення багатогранних соціально-економічних та ідейно-політичних процесів сучасності.

За останні роки створено чимало фундаментальних праць, в яких на основі діалектико-матеріалістичної методології розв'язуються важливі питання історії, філософії, політичної економії та інших суспільних наук. У світлі цих незаперечних досягнень особливо прикрою є поява окремих публікацій низького ідейно-теоретичного і факхового рівня. В цьому плані привертає увагу книга П. Ю. Шелеста «Україно наша Радянська»¹. Потреба в критичному розгляді і принциповій оцінці цієї книги цілком очевидна. Видрукована масовим тиражем і широко розрекламована в ряді захвалювальних рецензій (О. Носенка в журналі «Радуга», С. Ямпольського в журналі «Економіка Радянської України» та ін.), вона стала сприйматися деякими нашими вченими, пропагандистами і митцями як незаперечний критерій правильності тлумачення окремих подій минулого та сучасного.

Тим часом об'єктивний аналіз книги показує, що вона має ряд методологічних та ідейних помилок і серйозних недоліків, односторонніх оцінок важливих історичних явищ, фактичних помилок, чимало нечітких формулювань і редакційних недоробок. У зв'язку з цим слід більш докладно зупинитись на деяких питаннях, що мають принципове значення.

У книзі, яка має назву «Україно наша Радянська», непомірно багато місця відводиться минулому України, її дожовтневій історії, водночас слабо показуються такі епохальні події, як перемога Великого Жовтня, боротьба за побудову соціалізму. При цьому порушуються ленінські принципи класово-партійного, конкретно-історичного підходу до аналізу окремих історичних явищ і фактів. Особливо наочно це виявилось у характеристиці Запорізької Січі. Автор значною мірою ідеалізує українське козацтво і Запорізьку Січ, розглядає їх як однорідну, так би

¹ П. Ю. Шелест. «Україно наша Радянська». Видавництво політичної літератури України, К., 1970. 279 стор., тираж — 100.000 примірників.

мовити, позакласову спільність. У книзі нічого не сказано про класове розшарування козацтва, перетворення козацької старшини на справжніх феодалів, про класову боротьбу в козацькому середовищі, зокрема на Запорізькій Січі. Тут і згадки немає про те, що Запорізька Січ була явищем феодального суспільства, а її устрій являв собою своєрідну форму феодальної державності чи її елементів. Всупереч цьому автор твердить про нібито зразковий демократичний устрій Січі: «Тут порядкували громада, товариство. Всі справи — військові, господарські, покарання і помилування винних, вибори січової старшини, зовнішні зносини і т. д. — вирішувала Січова рада, на якій всі козаки користувались рівним правом. Що вирішувала більшість на раді, те мало бути обов'язковим для всіх, беззаперечно виконуватись усіма» (стор. 19—20).

Ця утопічна картина якоїсь «абсолютної» демократії не має нічого спільного з дійсністю. Адже відомо, що з перших років існування Запорізької Січі там точилася гостра класова боротьба між голотою і старшиною. Боячись виступів голоти, козацька старшина допомагала, наприклад, польському урядові придушити повстання під проводом Т. Федоревича, І. Сулими, Павлюка, а також сама жорстоко придушувала виступи козаків. Хоча формально всі козаки мали право брати участь у Січовій раді, але фактично, як відомо, всі принципово важливі справи вирішувались на старшинських сходах, тобто курінними отаманами і впливовими багатими козаками.

Ідеалізація українського козацтва проявляється і в інших положеннях книги. Так, завершуючи розповідь про Запорізьку Січ, автор пише: «На жаль, у нашій сучасній історичній і художній літературі, кіно, в образотворчому мистецтві ще недостатньо відображена прогресивна роль і значення Запорізької Січі, цієї славної сторінки в героїчному літописі визвольної боротьби українського народу» (стор. 22). Пославшись далі на творчість Т. Г. Шевченка, М. В. Гоголя, І. Ю. Рєпіна, автор додає: «Хіба не здатні наші митці продовжити згадані традиції? Здатні і повинні це зробити» (стор. 22). Звичайно, ця тема може зацікавити митця і послужити основою видатного художнього твору. Але його справжній успіх може бути забезпечений лише на шляху художнього відтворення історичної дійсності з класових позицій.

Слід відзначити, що останніми роками в нашій літературі з'явилось ряд книг (Р. Іваничука, С. Плачинди, І. Білика), для яких характерна ідеалізація патріархальщини. Прикрашаючи минуле, такі автори протиставляють його сучасності. Книга «Україно наша Радянська» не тільки не допомагає розвінчувати подібні явища, а, навпаки, обмежує можливості критики антиісторичних тенденцій у висвітленні минулого українського народу в художніх і наукових виданнях.

Серйозним недоліком рецензованої книги є те, що її автор розглядає ряд важливих питань історії України певною мірою ізольовано, у відриві від загального розвитку країни, що, безумовно, позбавляє можливості глибоко й всебічно розкрити дружбу і спільну боротьбу трудящих за соціальне та національне визволення, за побудову соціалізму і комунізму.

В книзі, наприклад, про возз'єднання України з Росією — цю видатну історичну подію, що мала величезне значення для дальшого розвитку двох братніх народів, говориться як про звичайний рядовий факт. Жодним словом автор не обмовився про те, що завдяки цьому історичному актові український народ був врятований від іноземного поневолення, не сказано, які переваги він здобув, вступивши до єдиної централізованої Російської держави.

Автор не бере до уваги тієї основоположної обставини, що після возз'єднання розвиток України не можна розглядати поза історією Російської держави і що історичні події, які стосуються цієї держави в цілому, не могли не позначитися на долі українського народу. Так, розповідаючи про рух декабристів, автор навіть не згадує про діяльність Північного Товариства та повстання в Петербурзі 14 грудня 1825 року. Внаслідок цього у читача може скластися думка, ніби рух декабристів обмежувався лише Україною, а його кульмінацією було повстання Чернігівського полку.

Аналогічно висвітлюються в книзі і питання розвитку революційної думки в країні. Автор обминає той безперечний факт, що розвиток передової суспільної думки, літератури й мистецтва у Петербурзі та в інших центрах країни справляв великий вплив на долю всіх народів царської Росії.

В книзі, зокрема, не розкрито благотворний вплив російської культури на формування і розвиток української літератури, мистецтва, музики, їх взаємозбагачення. Відомо, що ідейна спорідненість передової російської і української культур доповнювалась особистою дружбою і творчими взаєминами видатних представників двох братніх народів. Яскравий приклад цього — ідейні і особисті зв'язки Т. Г. Шевченка з російськими революціонерами-демократами; зворушлива дружба між М. Глінкою і С. Гулаком-Артемовським; вплив композиторів «могутньої кучки» на М. Лисенка, І. Рєпіна на О. Мурашка, М. Горького на М. Коцюбинського тощо. Розповідь про це, безперечно, мала б велике пізнавальне і виховне значення.

Відсутність чітких класово-партійних критеріїв спостерігається й у викладі деяких питань історії України післяжовтневого періоду. В книзі не показана вся гострота і складність класової боротьби в місті і на селі за революційне вирішення назрілих соціально-економічних і суспільно-політичних питань. В ній лише скоромовкою сказано про боротьбу партії за чистоту і бєздатність своїх рядів, проти всляких ухилів від лєнінської генеральної лінії, в тому числі й проти ухилів у національному питанні.

Особливо цей недолік книги виявляється там, де автор звертається до питань становлення радянської літератури і мистецтва. Цей процес уявляється йому простим і легким. В книзі жодного слова немає, наприклад, про те, що далеко не всі українські письменники одразу сприйняли Великий Жовтень, що в творах ряду письменників і митців події революції і громадянської війни, перші роки Радянської влади не завжди знаходили вірне відображення, що в національному питанні група митців у 20-х — першій половині 30-х років виявляла хитання, а окремі з них ставали на шлях боротьби проти політики партії.

Обходячи такі питання, автор тим самим применшує роль Комуністичної партії, її ідей і практичної діяльності у розв'язанні завдань соціалістичного будівництва, у марксистсько-лєнінському вихованні творчої інтелігенції, в залученні її до активної участі в утвердженні комуністичних ідеалів.

В тлумаченні ряду літературно-мистецьких понять і явищ автор виступає із загальнолюдських, абстрактно-гуманістичних позицій. В книзі, наприклад, література визначається як «та галузь культури, де подуття найбільш перекликаються з думкою, краса — з добром, в художніх образах найповніше відображаються життя і діяльність людини, суспільства» (стор. 90). Подібне визначення літератури дуже далеке від

того, як уявляв собі її сутність В. І. Ленін, коли писав, що вона повинна стати частиною загальнопролетарської справи.

Так само і в замітках про інші види мистецтва не підкреслюється класовий, ідеологічний характер художньої творчості. Натомість тут даються, наприклад, такі визначення і формулювання: «Зодчество — яскравий показник художньої сили народу» (стор. 94), «Мистецтво — це художня мова народу» (стор. 96), «Театр, музика, пісня — це найяскравіший вияв культури народу, багатства його душі» (стор. 98), «Пісня — душа людини» (стор. 101). І так без кінця.

Відомо, що економіка СРСР являє собою єдиний народногосподарський комплекс і розвивається за єдиним державним планом в інтересах всього Радянського Союзу в цілому і кожної республіки зокрема. В цій діалектичній взаємодії і нерозривній єдності — найглибше джерело, запорука успішного будівництва матеріально-технічної бази комунізму.

Однак у книзі «Україно наша Радянська» розвиток економіки республіки, її досягнення розглядаються значною мірою у відриві від загальних успіхів Радянського Союзу, не розкривається той факт, що розквіт Української РСР є наслідком не лише героїчної праці трудящих України, а й усіх народів СРСР. Так, підсумовуючи розповідь про економіку республіки, автор робить висновок, що «завдяки напруженій праці мільйонів Радянська Україна досягла небачених висот. Українська Радянська Соціалістична Республіка стала однією з найрозвинутіших держав світу. Могутня індустрія нашої республіки, розвинуте сільське господарство, небачений злет культури і науки — це героїчний подвиг всіх трудящих Радянської України» (стор. 74). Як бачимо, тут нема й згадки про співробітництво і взаємодопомогу братніх народів, не враховується, що ці досягнення є частиною і виявом успішного розвитку всієї союзної Радянської держави.

Ще більше враження відірваності розвитку народного господарства і культури республіки від єдиного народногосподарського комплексу і загальнорадянської культури справляє побіжний, а нерідко і випадковий огляд автором економіки і культури областей. Елементи економічного автаркізму в книзі очевидні. Їх шкідливість полягає, крім усього іншого, в тому, що вони можуть жити націоналістичні ілюзії і передсуди, залишки національної обмеженості і чванства. Взагалі в книзі увага читача надмірно акцентується на особливостях і своєрідності історії і культури українського народу.

Одним з головних завдань рецензованої книги мало б стати висвітлення етапів розвитку співробітництва українського народу з російським та іншими братніми народами нашої країни, становлення і зміцнення інтернаціональної єдності радянських народів та вироблення форм їх державного об'єднання. Проте автор зовсім не згадує про воєнно-політичний союз радянських республік, який став запорукою перемоги у громадянській війні. Тим часом історія свідчить, що в героїчні і тяжкі роки іноземної воєнної інтервенції і громадянської війни в нашій країні відбулися глибокі об'єктивні процеси зближення братніх радянських народів, зміцнення їх інтернаціональної єдності, розширення та поглиблення соціалістичного співробітництва і взаємодопомоги на основі ленінської національної політики.

Воєнно-політичний союз республік під керівництвом Комуністичної партії на чолі з В. І. Ленініним став тією могутньою і незламною силою, за допомогою якої народи нашої країни і їх молода Червона Армія роз-

громили збройну навалу міжнародного імперіалізму та об'єднаної з ним буржуазно-поміщицької і націоналістичної контрреволюції.

У книзі навіть не названо основних принципів заснування Союзу РСР. Утворення в 1922 році Союзу Радянських Соціалістичних Республік на основі інтернаціональної єдності, добровільності об'єднання та рівноправності республік мало всесвітньо-історичне значення. Свою нездоланність і непереможність як соціалістична багатонаціональна держава дружби та братерства усіх націй і народностей, Радянський Союз переконливо довів і в роки мирного соціалістичного будівництва на незвіданих шляхах історії, і під час небувалих за своїми масштабами воєнних випробувань. Союз РСР, його могутність і сила, єдність і співдружність його націй і народностей — головна запорука успішної побудови комунізму. «СРСР, — зазначав Л. І. Брежнев, — це не просто державне утворення, а добровільний, непорушний соціалістичний союз усіх радянських народів, який увійшов у їх плоть і кров, становить найголовнішу, визначальну рису їх державної самосвідомості».

У книзі з деяких питань даються нечіткі, а то й просто неправильні формулювання, невірно трактуються окремі факти і події. Серйозним недоліком цієї книги, зокрема, є те, що в ній не показана багатогранна діяльність більшовицьких організацій України по викриттю націоналістичної, антинародної політики Центральної ради. Автор не згадує про величезну допомогу, яку подав більшовикам України в цій справі В. І. Ленін. Відомо, що лише в червні 1917 року Володимир Ілліч опублікував три статті на захист інтересів і прав українського народу: «Не демократично, громадянине Керенський!», «Україна», «Україна і поразка правлячих партій Росії».

Політично нечітким і неправильним є дане в книзі визначення ідейно-класових основ українського буржуазного націоналізму. Так, автор пише, що в основі українського буржуазного націоналізму «лежала теорія «єдиного потоку» в розвитку української нації, пропаганда «проти-лежності» України і Росії, заперечення класової боротьби і провідного, вирішального значення інтернаціонального пролетарського руху в розвитку всього суспільства і кожної нації зокрема» (стор. 41). Тут допущено зміщення понять про дійсні джерела українського буржуазного націоналізму та про фразеологію, якою націоналісти прикриваються. Адже в основі буржуазного націоналізму лежать не «теорії», а суто матеріальні, класові інтереси української буржуазії, яка прагнула здобути собі монопольне «право» експлуатації «свого» народу і з допомогою цих «теорій» та інших демагогічних «національних» лозунгів очолити визвольний рух трудящих України і використати його в своїх вузькокласових, егоїстичних цілях.

Автор помилково вважає основною суперечністю капіталізму не суперечність між суспільним характером виробництва і приватно-капіталістичною формою привласнення його результатів, а форму її прояву — суперечність між пролетаріатом і буржуазією.

Не відповідає дійсності положення автора про те, що в умовах австро-німецької окупації 1918 року більшовики України «повинні були діяти самостійно» (стор. 53). В книзі неправильно говориться, що М. О. Скрипник був обраний головою Народного Секретаріату на I Всеукраїнському з'їзді Рад. Відомо, що Народний Секретаріат було сформовано після з'їзду — 17 грудня 1917 року, а Скрипник був призначений

ний на цю посаду лише 4 березня 1918 року. Таких фактичних неточностей і помилок тут чимало.

Значна частина книги «Україно наша Радянська» має характер розповіді екскурсовода про визначні місця України і зв'язані з ними події далекого і недалекого минулого. Сухі, довідкові відомості, почерпнуті з Української Радянської Енциклопедії та «Історії міст і сіл Української РСР», прикрашені тут вигуками захоплення та картинами ідилічних пейзажів: «Повз обласний центр, місто Ровно, протікає невелика, але красива, з мальовничими берегами річка Устя. Приємно прогулятися і відпочити тут в затишному парку» (стор. 263). Такого роду «публіцистичних» місць у книзі багато. Всі ці «ліричні відступи» працюють в одному напрямі: вони посилюють настрої самовдоволеності, самолюбівання, якими пройнята ця книга від початку й до кінця.

Такі основні методологічні помилки і недоліки книги П. Ю. Шелеста «Україно наша Радянська». Йй чужий дух неспокою і пошуків. В ній не аналізуються перспективи розвитку економіки і культури країни, Української РСР зокрема. Книга не мобілізує трудящих республіки на розв'язання головних соціально-економічних завдань, навпаки, поширює настрої самозаспокоєності, дух самовихваляння і чванства. Вона не розкриває великої правди нашого радянського соціалістичного життя і не може сприяти вихованню трудящих в душі радянського патріотизму і пролетарського інтернаціоналізму, посиленню боротьби проти буржуазної ідеології, зокрема проти українського буржуазного націоналізму.

Виникає питання: яку мету переслідував автор, публікуючи названу книгу? Про це побіжно і туманно сказано в передмові. Здавалось би, що подібного роду об'ємисте видання повинно було відобразити основні риси соціально-економічного та ідейно-політичного життя українського народу в єдиній братній сім'ї народів СРСР. На жаль, доводиться констатувати, що автор з цим відповідальним завданням не справився.

ВЕЛИЧ ЗДОБУТА ТРУДОМ

Олекса Носенко

Про милу Україну — радянську республіку — написано багато. Та скільки не появилось би книжок, фільмів, розповідей про неї — здається, що замало. Бож і вклад її в побудову соціалізму й комунізму, її самовіддана праця та прекрасні люди-творці, її неперевершена краса, як і сама історія України, світле сьогодення її та ще більш захоплююче майбутнє гідні і пера письменника, і пензля маляра, і різця скульптора. Писати про Україну — значить припасти до вічно життєдайного джерела. Розказувати про одну з радянських республік — це ж вести розповідь про непорушну дружбу народів СРСР...

Перед нами книга П. Ю. Шелеста "Україно наша Радянська", опублікована недавно Видавництвом політичної літератури України (Київ, 1970). За ознакою жанру — це яскравий публіцистичний нарис про славний та одночасно нелегкий шлях українського народу, про його боротьбу за державне, політичне, економічне та культурне становлення Радянської України. Видатний діяч нашої партії і радянської держави, перший секретар ЦК Компартії України Петро Юхимович Шелест показав на багаточисленних переконливих прикладах і фактах, як Українська РСР, рідна сестра всіх радянських республік, мужньо переборювала труднощі, будуючи соціалізм та йдучи впевнено до комунізму.

Кожна сторінка книги переконує читача в тому, що український народ досяг блискучих перемог завдяки відданості ленінізму, жертвенній праці, високим почуттям радянського патріотизму та інтернаціоналізму. Дух великого Леніна запалював і продовжує запалювати трудівників України здійснювати грандіозні завдання побудови нового життя, до

творчої праці. У дні Жовтня український народ один з перших пішов свідомо слідом за своїм старшим братом — російським народом на штурм капіталізму, на завершення Великої Жовтневої соціалістичної революції.

З кожної сторінки книги віє мудрістю, шириною думки, при-таманної людям, які всім серцем сприйняли революційну ідеологію марксизму-ленінізму, людям, які і в роки царського підпілля, і в грізний час громадянської війни, і на перших соціалістичних побудовах, а згодом — у трагічні роки навали гітлерівських полчищ, стояли непохитно на ленінських позиціях. Після руйнівничої війни з німецько-фашистськими загарбниками український народ ще енергійніше взявся відбудувати народне господарство, ще наполегливіше продовжував трудитися в ім'я прийдешнього комунізму.

У передмові П. Ю. Шелест каже, що неможливо переоцінити велетенську роль Владіміра Ілліча Леніна в щасливій долі України та її народу. Упродовж усього свого життя, творчості й боротьби він цікавився Україною, надавав великого значення боротьбі робітничої класи, трудового селянства й більшовицьких організацій України, щоб повалити царизм, поміщиків та буржуазію, щоб здійснити пролетарську революцію.

"У центрі Києва, — пише П. Ю. Шелест, — на перехресті двох головних вулиць — Шевченківського бульвару та Хрещатика — височіє пам'ятник великому Ленінові. На його постаменті вирізьблені слова: "При єдиній дії пролетарів великоруських і українських вільна Україна м о ж л и в а, без такої єдності про неї не може бути й мови".

Оці слова стали дороговказними для трудівників України.

Вірний цьому ленінському заповітові, український народ на чолі з Компартією України — бойовим загonom КППРС досягнув того, чим він справедливо гордиться, став таким великим та могутнім, яким він є тепер".

І далі:

"Ленін був першим державним діячем, якого люди сприйняли й оцінили не лише розумом, але й серцем та душею. Те, що Ленін учинив для людства, для кожної працюючої людини, принесло йому воістину всенародну славу й пошану. Усі

успіхи, усі досягнення українського народу нерозривно пов'язані з іменем великого Леніна".

З іменем Леніна пов'язане й створення Комуністичної партії (більшовиків) України. За ініціативою великого вождя відбулося добровільне об'єднання радянських республік у братній сім'ї, якій ім'я — Союз Радянських Соціалістичних Республік. У 1921 році Ленін не зміг приїхати до Харкова на V Всеукраїнський з'їзд Рад і на запрошення трудівників України відповів теплими словами: "Від усієї душі пересилаю привітання V Всеукраїнському з'їздові Рад". Вождь партії і керівник першої у світі радянської держави щиро і щиро побажав народові закріплити Радянську Україну.

... Сторінки історії. Автор наголошує увагу читача на видатній ролі Київської Русі — колиски трьох братніх народів. Ми з цікавістю читаємо рядки про Запорізьку Січ, яку Карл Маркс назвав "козацькою республікою". Він же підкреслював, що дух козацтва розлився по всій Україні. Як відомо, Запорізька Січ відіграла величезну роль в селянських повстаннях не тільки на Україні. Ніколи не померкнуть імена славних козацьких провідників: Северина Наливайка, Богдана Хмельницького, Івана Богуна, Максима Кривоноса, Семена Палія і багатьох інших героїв українського народу. Їхні подвиги безсмертні!

Найяскравішою датою в історії українського народу стало 8 січня 1654 року: на знаменитій Переяславській Раді прийнято рішення про возз'єднання України з Росією. Це був акт природного прагнення двох слов'янських народів спільно жити й боротися — за спільні справи, за всебічний розвиток міцного союзу для добра обидвох народів.

П. Ю. Шелест наводить чимало прикладів, як чужоземні поневолювачі намагалися вогнем і мечем закувати в кайдани рабства український народ, але йому завжди поспішали з допомогою єдинокровні брати й друзі по зброї. Українці, своєю чергою, виступали в обороні росіян, пам'ятаючи, що лише спільно можна відбити ворожі удари. XVII і XVIII сторіччя в історії України насичені жорстокими боями з інтервентами. Вічовим дзвоном, який закликав людей до священної боротьби, був великий син України Тарас Шевченко.

П. Ю. Шелест підкреслює, що революціонер-демократ Тарас

Григорович Шевченко "був однодумцем і товаришем плеяди російських революціонерів-демократів, передових людей свого часу — А. Герцена, Н. Чернишевського, Н. Добролюбова, які, гнівно засуджуючи жорстоку реакційну політику царату й борючись проти неї, закликали до дружби всіх народів Росії та рішучо відстоювали права українського народу".

... Появляється український пролетаріат, прокидається справжня революційна думка. 1875 року в Одесі постає "Южно-русский союз рабочих". Три роки пізніше появляється в Петербурзі "Северный союз русских рабочих". У 1895 році В. І. Ленін створює знаменитий "Союз боротьби за освобождение рабочего класса", який насправді став зародком революційної пролетарської партії в Росії. До цієї організації ввійшли три українці: П. Запорожець, С. Радченко і Я. Ляховський.

Автор далі розказує, як революціонери, дотримуючись вказівок Владіміра Ілліча Леніна, поступово, але завзято й організовано — вже за допомогою "Іскри" — об'єднують пролетаріат, спрямовуючи його на підготовку до пролетарської революції. Українські робітники впевнено йдуть слідом за російськими товаришами. У Києві, Катеринославі, в Харкові і на Донбасі, в Одесі і Миколаєві — повсюди розгортається активна підпільна та відкрита боротьба під прапором Леніна. Перша російська революція 1905-1907 рр. показала, що в надрах пролетаріату і трудового селянства дозріли сили, спосібні довершити переворот, повернути саму долю Росії в інший, революційний напрям.

П. Ю. Шелест зупиняється на подіях першої світової війни — імперіалістичної бійні. У книжці сказано, що імперіалісти "добивалися розподілу світу, захоплення нових ринків і колоній. Найбільш агресивна імперська країна — царська Німеччина — намагалась насамперед відорвати від Росії Україну, заволдіти всіма її багатствами, перетворити на свою колонію".

Трудівники України розуміли розбійницьку суть війни. Твори В. І. Леніна, в яких він розкрив цілі імперіалістичної грабінницької війни, допомогли українцям глибше зрозуміти ситуацію і рішучо виступити проти кривавого розбою. У жорстоких класових боях, підкреслює автор, партія більшовиків,

очолована Леніном, постійно вдосконалювала й вигострювала свою стратегію й тактику, згуртовувала маси до боротьби, щоб повалити прогнилий царсько-буржуазний лад.

Грянув Великий Жовтень. Не зразу перемогла на Україні пролетарська революція. Українському народові та його авангардові — КП(б)У довелося у складних умовах вести боротьбу за перемогу соціалістичної революції: всіляка контр-революція зі зброєю в руках виявляла запеклий опір. Українська буржуазія, використовуючи найману агентуру та різношерстні антинародні елементи аж до банд, намагалася втриматися при владі. Їй допомагали активно закордонні інтервенти. Центральна Рада, петлюрівщина, різного роду отамани стояли на шляху до перемоги радянської влади. Лише завдяки особливо великій допомозі Російської Радянської Республіки, братніх народів, завдяки мудрому керівництву Владіміра Ілліча Леніна Україна вкінці поборола ворога, і над її багатострадальною землею замайорів червоний прапор!

Український народ вічно буде вдячний усім своїм братам, з допомогою яких його земля була очищена від контр-революційних банд, від полчищ інтервентів.

Почалася титанічна праця над відбудовою зруйнованого народного господарства. Молода Радянська Україна дихнула повними грудьми. Було дуже багато справ і турбот. Коли промислова продукція становила в цілій країні наприкінці війни 20 відсотків довоєнного рівня, то на Україні вона зменшилась до 10 відсотків. Господарські, економічні завдання стали першочерговими, невідкладними... Засукавши рукави, населення взялось з величезною наполегливістю й небувалою енергією до діла — в промислі, у транспорті, в сільському господарстві.

Мирні роки. Помалу-малу УРСР, залікувавши рани, розгорнула соціалістичне будівництво в місті й на селі. На українських полях уже працювало понад 83 тисяч тракторів, біля 27 тисяч комбайнів... У 1940 році наша республіка випередила у виробництві чавуну такі країни, як Франція та Італія. Уся промислова продукція перевищила вдесятеро рівень 1913 року! Виробництво електроенергії збільшилося в 23 разів, а продукція машинобудівництва зросла в 34 разів.

22 червня 1941 року фашистська Німеччина напала зрадливо на нашу країну. Довелося поспішно евакувати українські заводи й фабрики, цінне устаткування всіх підприємств на те, щоб на Сході вони працювали вже для потреб фронту.

З'ясовуючи хід Великої Вітчизняної війни Петро Юхимович Шелест показує, завдяки чому радянський народ вийшов переможцем у цьому найлютішому бою з фашистами. І в тилу, і на фронтах війни, і в партизанських загонах, і в підпіллі виявили вірні сини українського народу приклад стійкості, хоробрости, ентузіазму, чим підтвердили свою непохитну вірність партії, ленінізмові, великій Батьківщині.

... Від дрімучих лісів Полісся до Чорного моря, від Карпат до донецьких степів простягаються українські землі. У книзі йде розповідь про наші річки, плодючі поля, електростанції та про нові міста... На карті республіки було позначено ще цілком недавно 88 міст, тепер їх — 400. Питома вага УРСР у народному господарстві Країни Рад становить: у вугіллі — 34, газі — 31, чавуні — 48, залізній руді — 56, в готовому продукті — 42, металургійному устаткуванні — 48, магістральних тепловозах — 94, тракторах — 32, цукрових буряках — 58, зерні — 23 відсотків.

Це — не "сухі" цифри, вони звучать наче поезія, наче музика індустріальної України! Автор оповідає, як наша республіка — квітуча, багатуша, розвинена в усіх ділянках — славно трудилася, виповнюючи рішення попереднього, XXIII з'їзду КПРС. І з якими величезними перемогами вона прийшла на XXIV партійний з'їзд. Усі ми слухали з гордістю виступ П. Ю. Шелеста з трибуни цього великого форуму. Перший секретар ЦК Компартії України мав про що позповідати делегатам та гостям XXIV з'їзду Комуністичної Партії Радянського Союзу. Трудівники України, наші дорогі друзі й побратими з інших радянських республік та всі чесні люди за кордоном раді успіхам нашої республіки.

Книга П. Ю. Шелеста цінна тим, що автор зумів нарисувати вражаючу картину творчої праці, показати великі успіхи в побудові комунізму на українській землі. Читаєш цю книгу з непослабленим зацікавленням. І хочеться сказати на весь голос:

хай же нашій республіці, рівній поміж рівними, і надалі цвісти на радість радянським людям, на страх ворогам!

Радуга, ч. 6, червень 1971.

СПРЯМОВАНІСТЬ У МАЙБУТНЄ

Юрій Смолич

Перед нами книжка, що має назву "Україно наша Радянська". Здається, важко знайти запитання з будь-якої галузі — з поля економіки, індустрії, хліборобства, науки, культури тощо, — на яке в цьому виданні не було б, нехай і короткої, але конкретної й вичерпної відповіді. Вони, ці відповіді, подаються і в плані узагальненому — по республіці в цілому, і по окремих напрямках господарства й творчості, і по кожній з двадцяти п'яти областей республіки. Звичайно, виклад насичений багатьма цифровими даними — самодостатніми і в порівняннях, узагальненими й аналітичними. Це — поезія цифр, близька й зрозуміла кожному, переконлива й хвилююча. Книжка так само багата і на екскурси в географію країни, і на образне відтворення описуваних місцевостей, і на роздуми в історичному аспекті.

Історизм — вагома риса цієї книжки. Бо ж добре людині старшій віком, коли мовиться, скажімо, про стан і розвиток будь-якої справи чи будь-якої галузі економіки, господарства, науки: старша віком людина має змогу порівняти те, що вона бачить у сьогоднішні, з тим, що вона знала двадцять п'ять чи п'ятдесят років тому — за умов Радянської влади і за дореволюційних часів. Молодші ж покоління — не лише молодь, яка тільки приходить у життя, але й люди середнього віку — позбавлені можливості робити висновки на підставі власних спостережень, власного досвіду. Та й де правду діти — не кожний читач охочий розбиратися в мові цифр. Інша річ, коли цифри промовляють до читача не ізольовано, а водночас і з історичним екскурсом, і з посиланням на конкретні факти сьогоднішнього, а надто — з посиланням на знані людські образи з різних сфер

труда й творчості в минулому і сучасному. Тоді цифра починає жити — стає наче рухливою і переконливою, вона промовляє в проекції на майбутнє. А спрямованість у майбутнє — така ж вагома прикмета книги, як і її історизм.

Отже, цифрові дані пронизують книгу — і в перспективі на майбутнє, і в історичному аспекті. Але й спеціальні розділи, котрі передують викладові по областях республіки (вони також охоплюють періоди від давнини до нашого сьогоднішнього), — абсолютно доречні в книзі, їх конечна доцільність добре аргументована автором: "Щоб впевнено рухатися вперед, щоб ясніше розуміти шляхи, які пройдено, розуміти сучасність, треба знати минуле, знати історію".

Автор книги Петро Юхимович Шелест назвав її трохи, сказати б, опоетизовано: не просто "Наша Радянська Україна", а "Україно наша Радянська". Кличної форми — такої незвичної для назви — та пісенного складу цілого речення вжито тут аж ніяк не для красивості: книга й змістом своїм є звертанням до України, а патетична тональність її назви викликана патріотичною гордістю за перейдену на шляхах історії трудну, драматичну, а часом і трагічну путь українського народу, за ті вражаючі результати звершень у різних галузях життя, якими законно пишається український народ. До свого звернення автор запрошує приєднатись читача — закликами "погляньмо", "придивімося", "спинімося" тощо рясніє увесь текст книги. Запрошує не тільки синів України, а значно поширює коло читачів, яких закликає поділити з нами, українцями, радість спостережень і висновків. Він звертається так:

"Наш брате — росіянин чи білорус, вірменин чи казах, литовець чи узбек, естонець чи молдаванин, латиш чи киргиз, грузин чи туркмен, азербайджанець чи таджик! Окиньмо думкою той шлях, що його пройшла Україна під зорею Радянської влади".

В цьому звертанні до всіх радянських народів із закликом схилитись над картою України — і глибока інтернаціоналістичність, і патетика незламності ленінської дружби народів, і констатація спільності справи всіх радянських народів у будівництві соціалізму й комунізму. І елемент повчальності теж.

Бо справді, досвід України, що пройшла нелегку історичну путь і встала, як фенікс із попелу, — встала прекрасною, багатшою, виведеною на незрівнянно вищий рівень економіки, техніки, науки й культури, — цей досвід може бути радісним для кожного з братніх радянських народів і вельми повчальним для того народу за рубежем, що приглядається до будівництва соціалізму і комунізму в нашій країні. Адже у відродження України після гітлерівської навали зробили свій внесок усі ленінською дружбою здружені радянські народи. Так само, як український народ — своєю працею, своїми досягненнями в промисловості, в сільському господарстві, в техніці, в науці та культурі — зробив внесок у розвиток і збагачення кожної з братніх радянських республік.

І логічно буде, коли книга про досягнення й звернення українського народу знайде собі читача мовами інших радянських народів. А втім, гадаю, що вона може бути перекладена й мовами тих народів, котрі пов'язані з нами міцними узами соціалістичного братерства, та й мовами людей, що з капіталістичних країн прибувають до нас: для них ця розповідь про Україну в такому широкому обсязі і в такій глибині аналізу буде і цікава, і вельми повчальна.

Згадавши біду й горе, яких неодноразово доводилося зазнавати на своєму історичному шляху українському народові і які не раз зводили нанівець його попередні, величезним напруженням всенародних сил здобуті досягнення, змальовуючи сьогодення республіки в її великому злеті, автор не раз запитує читача: звідки ж береться в нашого народу така життєдайна сила? Відповідь — логічний висновок з усього викладу:

”Джерелом її для всіх народів нашої Вітчизни є перемога Великої Жовтневої революції, Радянська влада, триумф соціалізму, безсмертні ідеї марксизму-ленінізму, керівництво Комуністичної партії, створеної, вихованої і загартованої великим Леніним”.

Питома вага нашої республіки в народному господарстві усього Радянського Союзу по окремих видах промисловості та сільсько-господарської продукції добре відчутна. Автор наводить такі цифри. Залізної руди — наприклад, — 56 процентів, чавуну

— 48, прокату — 42, вугілля — 34, газу — 31 і так далі; а у виробках: магістральних тепловозів — 94, металургійного устаткування — 48, тракторів — 32 тощо; в продуктах харчування: м'ясо-молочних виробів — 23-25, зерна — 23 проценти. По багатьох найважливіших показниках, у тому числі й по обсягу промислової продукції та капіталовкладеннях, Україна, нечувано швидко ліквідувавши наслідки страшної воєнної руйнації, досягла нині рівня, який мав напередодні Вітчизняної війни весь Радянський Союз.

До цих хвилюючих висновків автор додає роль української науки й новостворених виробництв у зовсім нових, покликаних до життя вже в післявоєнні роки, галузях — таких найвизначніших, як створення штучних супутників і космічних кораблів, штучних алмазів, обчислювальних машин, напівпровідників або в розщепленні атома чи створенні лазера та ще багато в якому.

Могутньою, величною й прекрасною постає перед нами Україна в нашому сьогоденні, готова робити черговий крок у майбутнє.

В проекті Директив XXIV з'їзду КПРС по новому п'ятирічному плану розвитку народного господарства СРСР передбачено для України збільшення обсягу виробництва промислової продукції ще на 38-41 процент, а доведення середньорічного збирання зерна — до сорока мільйонів тонн. Більше як на одну третину, мало не в півтора раза, мають зрости продуктивні сили країни. В порівнянні перспективи із сучасним станом книга ”Україно наша Радянська” допоможе більш наочно і рельєфно визначити масштаби нашого зростання.

Я думаю, що не помилюсь, коли скажу: без цієї книги не обійтись жодному пропагандистові, викладачеві, журналістові, студенту, широкому читачеві, а також і гостеві України. Вона стане для кожного не просто цікавим виданням, але й допоможе в ознайомленні з Українською Радянською Соціалістичною Республікою, в осмисленні минувшини українського народу та формуванні погляду на майбутній розвиток нашої республіки в її рухові до комунізму.

НАШ КЕРМАНІЧ

Василь Козаченко

Пишу в знаменний час. У Києві закінчив роботу XXIV з'їзд Комуністичної партії України. В Москві сьогодні відкривається XXIV з'їзд Комуністичної партії Радянського Союзу. В ці дні ми звертаємо свої погляди до столиці нашої Батьківщини, думаємо про майбутнє країни, про партію, про ту велику роль, яку вона відіграє в нашій долі, в долі всього людства.

У ці березневі передз'їздівські дні, дні весняного оновлення, часто звучить горде радянське слово — п'ятирічка. Все життя мого покоління пов'язане з ним. Перші п'ятирічки — це наша юність і юність нашої держави. Тепер це слово з новою силою зазвучало в проекті Директив XXIV з'їзду КППРС. Вчитуючись у цей документ, бачиш величну картину народного подвигу, що зробив накреслення Леніна дійсністю — і серце сповнюється гордості й радості. Подумати тільки, як розквітла моя рідна Україна в братній сім'ї радянських народів, як високо піднялася вона за радянські роки.

Тільки вдуматись у такі ось порівняння! За обсягом промислової продукції й капіталовкладеннями Україна вже досягла рівня, який мав увесь Радянський Союз напередодні Великої Вітчизняної війни! На Україну припадає менш ніж 0,5 відсотка території й 1,4 відсотка населення земної кулі, а тимчасом вона дає 8-10 відсотків світового виробництва сталі, чавуну, тракторів, цукру, видобутку вугілля, природного газу! Кожен третій у нашій республіці вчиться! З кожних ста вчених планети приблизно п'ять працює на Україні! Разовий тираж українських газет становить майже 20 мільйонів примірників!

Я міг би навести й інші цікаві факти і розючі цифри про сьогоднішній день республіки. Але я хочу переадресувати читача

до недавно виданої в Києві книги П. Ю. Шелеста "Україно наша Радянська" — вельми цікавого публіцистичного твору, присвяченого минулому й сьогоднішньому українського народу, славному шляху, який пройшла Радянська Україна в сім'ї братніх республік під керівництвом партії комуністів. Читаючи цю книгу, розумієш, що нам справді є чим пишатися, знову й знову переконуюєшся в тому, що всім, чого досягли ми завдячуємо рідній Комуністичній партії.

Для нас, радянських письменників, впевнений поступ народу, який будує комунізм, став постійним джерелом творчого натхнення. Немає такого починання партії, яке б не стосувалося кожного з нас, літераторів, у нашій повсякденній творчій роботі. Я кажу, зрозуміло, не тільки про письменників-комуністів. Пристрасна партійність притаманна не лише літераторам, які входять до лав КППРС, а й тим, які, не маючи партійних квитків, є, по суті, людьми глибоко партійними. Партія вчить нас чуйно відчувати пульс часу, іти з народом в бій і на будівництво, жити його справами й турботами, окрилювати своїм словом радянську людину, пробуджувати в ній високі помисли й чуття. Що може бути почесніше за таку роботу!

В останні роки, виконуючи заклик партії, ми прагнули якомога більше активізувати громадську діяльність Спілки письменників України, розширити й поглибити зв'язки письменників з трудящими. В нас зав'язалися постійні дружні відносини з окремими колгоспами, підприємствами та науковими закладами. Нещодавно пройшли обопільно цікаві зустрічі на знаменитому заводі "Арсенал". Особливо корисними, на наш погляд, стали розпочаті нами ще в період підготовки до 50-річчя Великого Жовтня масові виїзди письменників до тієї чи іншої області України. Зміст цього починання полягав у тому, щоб пристрасне партійне слово письменника зазвучало в усіх, без винятку, районах республіки, аж до найвіддаленіших сіл, щоб, з іншого боку, гостре письменницьке око помітило те, що відбувається сьогодні на полях і фермах, у заводських цехах і студентському гуртожитку. Під час цих зустрічей (а вони пройшли вже майже в половині українських областей) ми працювали в тісному контакті з місцевими партійними

працівниками. Хочеться відзначити, що всюди ми спостерігали, як високо зріс духовний, культурний рівень нинішніх партійних керівників на місцях, раділи з того, як глибоко розуміють літературу, її проблеми і завдання секретарі міськкомів і райкомів, котрі, як відомо, й без того мають багато всіляких справ і турбот. Це дуже характерна й приємна прикмета наших днів.

... В усьому ми рухаємось уперед. Такий закон радянського життя. Така практика партії комуністів. Партія веде! — так назвав свій знаменитий вірш-гімн наш прекрасний поет, незабутній Павло Тичина. Партія веде! — кажемо ми сьогодні, думаючи про XXIV з'їзд КПРС, про нові рубежі, на які виходить наша Вітчизна!

Літературна Україна, 30 березня 1971.

ЗМІСТ

Передмова	стор.	v-vii
П. Ю. Шелест. <i>Україно наша радянська:</i>		
Вступне слово		5-16
Сторінки історії		17-46
"Про серйозні недоліки та помилки однієї книги". <i>Комуніст України</i> , ч. 4, квітень 1973		77-82
Олекса Носенко. "Велич здобута трудом". <i>Радуга</i> , ч. 6, червень 1971		1-7
Юрій Смолич. "Спрямованість у майбутнє". <i>Літературна Україна</i> , 12 березня 1971		8-11
Василь Козаченко. "Наш керманіч". <i>Літературна Україна</i> , 30 березня 1971		12-14

На обкладинці Л. Брежнєв і П. Шелест підчас святкувань 50-річчя УРСР в Києві.